

Araştırma Makalesi / Research Article

**BİR KALE, BİR HİTERLAND: XV. YÜZYILIN SON
ÇEYREĞİNDEN XVI. YÜZYILIN ORTALARINA
GELİBOLU KALESİ İLE MALKARA KAZASI
ARASINDAKİ EKONOMİK VE İDARİ BAĞ**

Ayhan SEKİLİ*

Öz: Osmanlı Devleti'nde kaleler, sadece askerî birer savunma noktası değil, aynı zamanda çevrelerindeki hinterland ile sıkı ekonomik ve idarî bağlara sahip olan stratejik merkezlerdir. Bu bağlamda XV. yüzyılın sonlarında Gelibolu Kalesi, Osmanlı Devleti'nin Trakya toprakları ile Ege'deki deniz güvenliğinde önemli bir rol oynarken, kalede görev yapan muhafızların geçim kaynaklarının büyük ölçüde Gelibolu sancağına bağlı Malkara Kazası'ndan sağlanması dikkat çekmektedir. Dolayısıyla kalenin bölgesel bir destek ağı ile ayakta tutulduğunu ve hinterland olarak Malkara'nın Gelibolu'nun askerî yapısını desteklediğini göstermektedir. Çalışmamızda, tahrir defterlerinden ve dönemin mühimme kayıtlarından hareketle Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası arasındaki ekonomik ve idarî bağlantı incelenmiştir. Böylelikle Osmanlı taşra yapısında kaleler ile hinterlandları arasındaki bağlantıların nasıl işlediği ve bu yapıların birbirini nasıl desteklediği Gelibolu Kalesi üzerinden ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gelibolu, Kale, Malkara, Mustahfızan (Muhafız), Deniz, Abri, Harala, Gelibolu Boğazı.

A CASTLE, A HINTERLAND: THE ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE TIES BETWEEN GALLIPOLI CASTLE AND THE DISTRICT OF MALKARA FROM THE LAST QUARTER OF THE FIFTEENTH CENTURY TO THE MIDDLE OF THE SIXTEENTH CENTURY

Abstract: In the Ottoman Empire, castles were not merely military defense points, but also strategic centers with strong economic and administrative ties to their surrounding hinterlands. In this regard, while Gelibolu Castle played an important role in the late 15th

* Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Yeniçağ Tarihi Doktora Öğrencisi, ayhn19trk@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-4087-1826.

century in terms of the Ottoman Empire's Thracian territories and maritime security in the Aegean, it is noteworthy that the livelihood of the castle's guards was largely provided by the Malkara District, which was part of the Gelibolu Sanjak. This situation shows that the castle was sustained by a regional support network and that Malkara, as the hinterland, supported the military structure of Gelibolu. This study examines the economic and administrative links between Gelibolu Castle and Malkara District based on cadastral registers and official records of the period. Thus, it reveals how the links between castles and their hinterlands functioned within the Ottoman provincial structure and how these structures supported each other, using Gelibolu Castle as an example.

Key Words: Gallipoli, Fortress, Malkara, Guardians, Sea, Abri, Harala, Dardanelles.

Extended Abstract: “*A Fortress, A Hinterland: The Economic and Administrative Link Between Gelibolu Fortress and Malkara District from the Last Quarter of the Fifteenth Century to the Middle of the Sixteenth Century*” is the title of this study. Following the abstract, introduction, and presentation of the sources used, it consists of five subheadings, conclusions, and five supplementary tables showing those who served at Gelibolu Castle between 1475 and 1570 and the revenues allocated to them as salaries. The subheadings of the article are ‘The Dardanelles and Its Importance in History’ ‘The History and Architectural Features of Gelibolu Castle’ ‘The Military Organisation and Administration of Gelibolu Castle’, ‘The Administrative Position and Economic Potential of Malkara District within the Sanjak of Gelibolu’, and ‘The Economic Relationship between Gelibolu Castle and Malkara District’ The abstract section of the article describes the functions of castles during the Ottoman period, Gelibolu Castle, and the revenues allocated to those serving there from the Malkara District. In this context, castles in the Ottoman Empire were not only military defence points but also strategic centres with close economic and administrative ties to their surrounding hinterlands. In this vein, while Gelibolu Castle played an important role in the late 15th century in terms of the Ottoman Empire's Thracian territories and maritime security in the Aegean, it is noteworthy that the livelihood of the castle's guards was largely provided by the Malkara District, which was affiliated with the Gelibolu Sanjak. This situation demonstrates that the castle was sustained by a regional support network and that Malkara, as its hinterland, supported Gelibolu's military structure. In this study, the economic and administrative links between Gelibolu Castle and Malkara District are examined based on cadastral registers and official records of the period. Thus, the article reveals how the connections between castles and their

hinterlands functioned within the Ottoman provincial structure and how these structures supported each other, using Gelibolu Castle as an example. The introduction of the article presents the problem statement and previous studies on the subject. Throughout history, castles have been one of the most important points of resistance against attacks. Although the introduction of cannons in warfare in the mid-13th century and their subsequent role in facilitating the conquest of cities with impregnable walls, such as Istanbul, in the mid-15th century, castles did not become completely obsolete. Castles have renewed themselves in the face of new technologies and developments, managing to maintain their existence throughout the modern era by incorporating some innovations into their traditional features. Castles in certain geographical locations have retained their indispensability, particularly in terms of defence and control, due to their strategic importance. Perhaps one of the foremost examples of such castles within the Ottoman geography is Gelibolu Castle. Gelibolu Castle was at the forefront of the fundamental castles that would protect the capital against threats coming from the Mediterranean and Aegean Seas. For centuries, this castle not only protected the Ottoman capital, Istanbul, but also controlled the ships entering and leaving the Sea of Marmara and was always ready for the transport and organisation of soldiers and logistical supplies between Anatolia and Rumelia. Who carried out these expected duties at Gelibolu Castle? What were the physical conditions and hierarchical structure of the castle? Who lived in the castle and how were duties distributed? How did the castle's personnel make a living? Did they have a salary or other sources of income allocated to them? The answers to questions such as what were the relations between Gelibolu Castle and the surrounding countryside form the subject matter of this article. In seeking answers to these questions, the works of Eftal Şükrü Batmaz and Ömer Gezer on the general characteristics of castle organisation in the Ottoman Empire were utilised, while Metin Tetik's thesis was used for Gelibolu.

The section 'Sources Used' in the article states that the primary sources are two fragments of the 1475 cadastral registers preserved in the Atatürk Library and the Ottoman Archives, Ottoman cadastral registers related to Gelibolu, important records, and other archival materials. The first major settlement conquered by the Ottoman Empire in Rumelia was the Gallipoli Fortress. Starting in 1354, the Ottomans settled Turks brought from Anatolia in Gallipoli, turning it into the frontier centre for the Ottoman conquests that would begin in Rumelia. The Ottomans repaired Gelibolu Castle, parts of which had been destroyed by an earthquake, and took advantage of its position controlling the Dardanelles Strait, utilising

Gelibolu Castle for crossings to Rumelia and the formation of the Ottoman navy. With the conquest of Istanbul in 1453 and the transfer of the capital to this city, Gelibolu became one of the most fortified castles against attacks that could come from the Mediterranean and Aegean Seas against the Ottoman capital. According to sources from the period and information provided by travellers, Gallipoli Castle, being located in a port city, had a castle on the rocks overlooking the sea and a tower called Bergoz Tower attached to it. The castle was hexagonal in shape but generally rectangular, built of solid cut stone. It had 70 towers and 1,200 embrasures, which were recessed and protruding areas that allowed soldiers to take cover on the walls. Cannons large enough to stop ships passing through the strait were placed inside the castle. The castle was protected by a shallow, 40-foot-wide moat carved out of rock. Although not as large as the castles of Kefe and Thessaloniki, Gelibolu Castle was a strong and well-maintained fortress. Inside the castle were the Hünkâr Mosque, a building used as a treasury, three granaries, and water cisterns. The market and bazaar were located in the suburbs. Inside the castle, there were 300 houses with tiled roofs, one and two storeys high, without gardens, where the officials resided. There was also a shipyard and a dock used for shipbuilding. This shipyard had the capacity to accommodate 40 ships. As in many Ottoman castles, the Ottoman castle organisation was implemented in Gelibolu Castle. Gelibolu Castle had officials such as the castle commander, the deputy commander, and the guards, as well as artillerymen and gunners. In addition, it was determined that there were semi-military groups in the castle, such as rope makers, rope arrow carvers, and repairers, who were responsible for logistics and repairs.

From the last quarter of the 15th century to the end of the 16th century, those living in Gelibolu Castle included the dizdar [castle commander], kethüda [assistant to the castle commander], katip [clerk], mustahfız [castle guard], artilleryman, cebeci [musketeer], zenberekçi [those who used a type of crossbow called a Tatar bow], zemberek arrow carvers [those who made arrows called zemberek], repairers [those who carried out construction and repair work], caulkers [workers who made wooden ships watertight], painter, blacksmith, pulley maker, rope twister [those who made rope], cutler, carpenter [joiner] and, to a lesser extent, other service providers. Among those assigned timar from the district of Malkara were those serving at the castle of Gelibolu, including the administrators of the castle, the dizdar and kethüda, the guards, known as mustahfızan or merd-i kale [castle guards], the mehter [military band], the surnayi [flute player], the nakarazen [player of two large drums], the tabbal [drummer], for catering, cooks, pastry chefs, bakers, millers, storekeepers, for transport,

farriers, wheelwrights, oarsmen, for clothing, hayyat [tailors], muze-duzi [bootmakers], for health, surgeons, barbers, and for worship, imams. In order to sustain the lives of the castle officials, a salary system called ulufeli and a timar tevcih procedure were implemented. The details of this system were recorded in a 1475 register, preserved in two separate parts in the Istanbul Library and the Ottoman Archives. According to this information, in 1475, most of the timars of the officials at the Gelibolu castle were covered by the Malkara district. In 1475, the Malkara district consisted of the Malkara sub-district, which comprised 33 neighbourhoods and 38 villages, the Abri sub-district, which comprised 45 villages, and the Harala sub-district, which comprised 50 villages. The amount of tax collected from the Malkara district followed a trajectory from approximately 300,000 akçe in the last quarter of the 15th century to 500,000 akçe by the end of the 16th century. The economic link between the Malkara district and Gelibolu Castle was most evident in the mustahfizan timars, where the salaries of the castle soldiers were allocated. Salaries were paid to officials at Gelibolu Castle in three ways. Almost all artillerymen were paid directly in cash. Another method of payment was the allocation of tax revenues obtained through timar to castle officials in the form of salaries. The salaries of most of the dizdar and mustahfizan were paid in this way. The third method was similar to the second. The infantry regiments, which were common in the Malkara region, were organised under the name piyadegen and paid a certain amount of tax. In the third method, just as with timar revenues, the tax revenues that the infantry were obliged to pay were allocated to the Gelibolu Castle officials in exchange for their salaries. Of the 58 people serving at Gelibolu Castle in 1475, 29 were only ulufeli, 7 were timar, 4 were piyade, and 18 were both timar and piyade, thus earning their living. A similar system was in place for the other two castles near Gelibolu Castle. Those serving at Kilidü'l Bahr and Kale-i Sultaniye castles were also allocated infantry and timar revenues from settlements such as Keşan, Ece Ovası, Karı-yaya and Evreşil. The annual tax amount paid by the villages in the Malkara District included in this system generally ranged from 1,000 to 6,000 akçe per village. It is noteworthy that for the officials stationed at Gelibolu Castle, preference was given to the villages of Malkara, which were relatively more productive and densely populated, rather than the settlements geographically closest to Gelibolu Castle. This situation demonstrates that the Ottoman State organised its economic priorities according to military needs and established a regional chain of resource (cash) transfer between productive hinterland regions and castles.

Giriş

Kaleler tarih boyunca saldırılara karşı savunmanın en önemli direnç noktalarından birisi olmuştur. XIII. yüzyılın ortalarında topun savaşlarda kullanılmaya başlanması ve XV. yüzyılın ortalarında İstanbul gibi asırlardan aşılamayan surları sahip olan şehirlerin fethini kolaylaştırıcı bir unsur haline gelmiş olmasına rağmen kalelerin tamamen işlevsiz hale gelmesine sebep olamamıştır. Kaleler yeni teknolojiler ve gelişmeler karşısında kendilerini yenilemiş, eskiden beri gelen özellikleri bazı yenilikler katarak yeniçağ boyunca da varlıklarını korumayı başarmışlardır. Bazı coğrafi noktadaki kaleler ise stratejik önemlerinden dolayı özellikle savunma ve denetim konusunda vazgeçilmezlerini muhafaza etmişlerdir. Osmanlı coğrafyası içinde bu tür kalelerin belki de en başında gelenlerden birisi Gelibolu Kalesi'dir. Başkenti Akdeniz ve Ege Denizden gelecek tehlikelere karşı gelerek Başkenti koruyacak temel kalelerin başında Gelibolu kalesi geliyordu. Bu kale uzun asırlar boyunca sadece Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'u korumakla kalmamış Marmara Denizine giren ve çıkan gemilerin denetimini yapan ve Anadolu ve Rumeli arasında asker ve lojistik malzemenin sevkiyat ve organizasyonun da daima hazır halde olmuştur. Gelibolu Kalesi kendisinden beklenen bu görevleri kimlerle gerçekleştiriyordu? Kalenin fiziki şartları ve hiyerarşik yapısı nasıldı? Kalede kimler yaşıyordu ve görev dağılımı nasıldı? Kalede görevliler nasıl geçiniyorlardı? Bir maaşları ya da kendilerine tahsis edilmiş başka gelir kaynakları var mıydı? Gelibolu Kalesi'nin yakın çevresindeki taşra ile olan ilişkileri nasıldı gibi soruların cevabı bu makalenin problematiğini oluşturmuştur. Bu sorulara cevaplar aranırken Osmanlı Devleti'nde kale organizasyonunun genel özellikleri için Eftal Şükrü Batmaz¹ ve Ömer Gezer² tarafından kaleme alınan çalışmalardan Gelibolu için ise Metin Tetik'in tezinden³ yararlanılmıştır. Bununla birlikte çalışmamızın ana kaynaklarını başta iki bölüm şeklinde Atatürk Kitaplığı⁴ ve Osmanlı Arşivinde muhafaza edilen 1475 tarihli tahrir defterleri⁵ ve mühimime kayıtları ile diğer arşiv malzemesi

¹ Eftal Şükrü Batmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *OTAM*, Sayı 7 (1996) s.3-9.

² Ömer Gezer, *Kale ve Nefer: Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü, 1699-1715*, İstanbul 2020.

³ Metin Tetik, *Rumeli'de İlk Osmanlı Şehri Gelibolu'nun Tarihi ve Kentsel Gelişimi (1354-1601)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2018.

⁴ Atatürk Kitaplığı MC. O. 79.

⁵ 1475-1600 sürecini takip etmek için kullandığımız tahrirler; 1475 yılı için MC. O. 79 ve BOA TT.d. 12; 1515 yılı için BOA MAD d.7.; 1519 yılı için BOA TT.d. 75; 1530 yılı için BOA TT.d. 434; 1570 yılı için BOA TT.d. 490; 1595 yılı için BOA TT.d. 680

oluşturmuştur. Çalışmada Gelibolu Kalesi'nin tarihçesi ve mimari özellikleri, askeri organizasyonu ve idaresi, Gelibolu Sancağına idari olarak bağlı olan Malkara Kazası'nın kale ile olan ilişkisi ve Malkara Kazasından Gelibolu kalesinde görev yapanların gelir türlerinin bazılarının ulufe ve bazılarının da timar tevcih edilenler olduğu görülmüştür. XV. yüzyılın son çeyreğinden XVI. yüzyılın sonuna kadar Gelibolu kalesinde yaşayanlar arasında dizdar, kethüda, katip, mustahfız, topçu, cebeci, zenberəkçi, zemberek oku yontucu, meremetçi, kalafatçı, boyacı, demirci, makaracı, urgan bükücü, bıçakçı, neccar ve az oranda diğer hizmetleri yerine getiren meslek sahipleri vardır. Malkara Kazasından timar tevcih edilenler arasında ise Gelibolu Kalesinde görev yapanlardan, kalenin idarecileri olarak dizdar, kethüda, koruyucuları olarak mustahfızan ya da merd-i kale, mehter işleri için, surnayi, nakarazen, tabbal, iaşe işleri için aşçı, börekçi, kazancı, değirmenci, mahzenci ulaşım işleri için nalbant, tekerci, kürekçi giyim işleri için hayyat, muze-duzi, sağlık işleri için cerrah, berber ve ibadet için imam olduğu görülmüştür. XV. yüzyılın son çeyreğinden XVI. yüzyılın sonuna kadar Gelibolu kalesinde görev yapanlara tevcih edilen timarların büyük bir kısmının Malkara Kazasından olduğu tespiti yapılmıştır. Bu tespitin değerlendirilmesi ile Gelibolu Kalesinde görev yapanların büyük bir kısmının masraflarının kendisine bağlı Malkara Kazasında verilen timarlar yoluyla karşılandığı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir deyişle Osmanlı döneminde İstanbul'un savunmasında en önemli kalelerden birisi olan Gelibolu Kalesinin görevlilerinin masrafları büyük ölçüde Trakya'nın bir kazası olan Malkara'dan karşılanıyordu.

Kullanılan Kaynaklar

Gelibolu Kalesi hakkında tespit edilebilen en erken tarihli kaynak İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları kataloğunda bulunan M.1475/H.879 tarihli ve 79 numaralı, 88 varaktan oluşan defterdir. “*Defter-i Esāmī Sancak-ı Gelibolu ki hükm-i Hazret-i Hilāfet-penāhī Hān-ı a'zam ve Hākān-ı mu'azzam Sultānū 'l-berreyn ve 'l-bahreyn Sultān bin Sultān Mehmed Hān bin Sultān Murād Hān halledallāhu te 'ālā mülkehu*”⁶ diye başlayan tahrir defterinde Fatih Sultan Mehmed dönemine ait Kilidbahr ve Gelibolu kaleleri hakkında bilgiler mevcuttur. Defterde, kalede vazife yapan dizdar, kethüda, mustahfızan gibi askerî personellerin yanında kalafatçıyan, zenberükciyan, makaracıyan, bıçakçıyan, meremmetciyan gibi kaleye ve kalenin bitişiğinde bulunan limana taalluk eden, yan hizmetlerde bulunan zümrelerden de

⁶ Atatürk Kitaplığı MC. O. 79; vr.1a

bahsedilmektedir. Defterin son sayfasında munderiç olan reddadesinde⁷ “*nefs-i Migalkara*” diye bitirilmekte⁸, öte yandan Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde tapu tahrir tasnifinde 12 numara ile kayıtlı 264 sayfalık defterin “*Nefs-i Migalkara*”⁹ diye başlamasından bu iki defterin esasında bir bütünü oluşturan iki parça defter olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu iki defterin hangi tarihte ikiye ayrıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Gelibolu Kalesi hakkında yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde tapu tahrir kataloğunda bulunan 75 numaralı 1519 yılına ait olan defterde de detaylı bilgiler bulunmaktadır. Bu defterin 197 numaralı sayfasında “*timârhâ-i mustahfızân-ı Kal’a-i Gelibolı*” cümlesiyle başlayıp Gelibolu muhafızlarının hangi bölgeden ve ne miktar timar tasarruf ettikleri açıklanmaktadır.¹⁰ Mezkûr kale hakkında bir diğer kaynağımız Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde tapu tahrir kataloğunda 434 numaralı tahrir defteridir. 1530 tarihli bu defterin¹¹ 157b numaralı varâğında “*timârhâ-i mustahfızân Kal’a-i Gelibolı, timar-ı Dizdar Kal’a-i mezkûr*” ibaresiyle dizdar timarından devamında kale kethüdası ve muhafız timarlarından bahsedilmektedir.¹² Aynı şekilde Başbakanlık Osmanlı Arşivi tapu tahrir koleksiyonunda 490 numaralı defterin çeşitli sayfalarında Gelibolu Kalesi’nde vazifeli dizdar, kethüda, mustahfız, aşçı, terzi, imam gibi askerî-idarî ve destek personellerinin gelirleri zikredilmektedir.¹³ Osmanlı Arşivi’nin icmal defterleri arasında 680 numara ile kayıtlı M.1595/H.1003 tarihli “*defter-i icmal-i liva-yı Gelibolu*” defterinde dizdar, kethüda ve kimi kale neferlerinin gelir kalemleri gösterilmektedir.¹⁴ Maliyeden müdevver defter kataloğunda 7 numara ile mukayyet bulunan arşiv vesikasında ise Gelibolu Kalesi

⁷ Reddade veya vassel olarakta isimlendirilen bu tabir, yazma eserlerde birbirini takip eden varakların; bir sonraki sayfanın hangi cümleyle başladığı bir önceki sayfanın son kısmında küçük bir yazı ile belirtilmesidir. Böylece belgelerin bütünlüğü kontrol edilirdi. İsmail. E. Erünsal, “Reddâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul 2007, s.515.

⁸ Atatürk Kitaplığı MC. O. 79; vr.88b.

⁹ BOA TT.d. 12; s.1.

¹⁰ BOA TT.d. 75; s.197-208.

¹¹ Feridun Emecen “BOA TT.d. 434” numaralı tahrir kaydının tarihlendirilmesini “1530” olarak göstermektedir. Söz konusu evrak içerisinde Defterdar İskender Çelebi’ye ait hasların olduğunu, İskender Çelebi’nin ise 1526-1534 yılları arasında görev yaptığını dolayısıyla tahrir kaydının bu yıllar arasında gerçekleştiğini savunup ‘1530’ tarihini öne sürmektedir.

¹² BOA TT.d. 434; vr.157b-163a.

¹³ BOA TT.d. 490; s.275-283.

¹⁴ BOA TT.d. 680; s.50-57.

dizdarının suçundan ötürü dizdarlığa başka birinin getirildiğinden ve bu kişinin gelir kalemleri ve tasarruf ettiği karyeler sıralanmaktadır.¹⁵

1. Gelibolu Boğazı ve Tarih İçindeki Önemi

İstanbul'a hâkim olan güçler için Boğazlar meselesi, Bizans İmparatorluğu'ndan Osmanlı Devleti'ne uzanan süreç içerisinde devamlı olarak hayati bir sorun niteliği taşımıştır. Karadeniz ve Akdeniz'den gelebilecek tehditler karşısında İstanbul'un güvenliğini sağlayabilmek, 1500 yıl boyunca bu iki devletin öncelikli meseleleri arasında yer alır.¹⁶ Tarih boyunca İstanbul'un güvenliğini temin etmek yolunda alınan tedbirlerin başında Gelibolu ve İstanbul boğazlarını tahkim etmek gelmiştir. Bu gayeye uygun olarak Roma İmparatorluğu'nun devamı Bizans yönetimi, Akdeniz'den gelebilecek tehditleri önlemek amacıyla Gelibolu Boğazı'na nazır Gelibolu Kalesi'ni inşa ettirir. Ancak tarihi süreç içinde, başkent İstanbul'un savunmasında bu tedbir her zaman yeterli olmaz ve Gelibolu Boğazı'na hücumlar gerçekleşir.

İslam orduları Emevi ve Abbasiler döneminde, karada olduğu gibi birkaç defa da denizde Bizans ordusuyla karşı karşıya gelir. Muaviye b. Ebu Süfyan, halifeliği döneminde (661-680) Fedale b. Ubeyd komutasındaki orduyu 668 yılında İstanbul üzerine gönderir. Kuşatma 669 yılına kadar devam eder ancak istenen netice elde edilemez.¹⁷ Bu mağlubiyete rağmen bir yıl sonra Suriye'deki limandan hareket eden Emevi donanması 673 yılına kadar Bizans'a ait kıyı yerleşimlerinden Kays, Kilikya ve Likya bölgelerini, özellikle donanmanın üssü olarak kullanılacak olan İzmir ve Erdek Kapıdağı'nı (Kyzikos) ele geçirir.¹⁸ Bu güzergâhta Gelibolu Boğazı'ndan zorlanmadan geçen İslam donanması Marmara Denizi'ndeki Erdek Kapıdağı'na demir atar. 674 yılı baharında İstanbul surlarına ulaşan İslam ordusu 4 yıl boyunca Bizans başkentini kuşatma altında tutar. Çarpışmalar yaz ayları süresince devam ederken kış aylarında İslam donanması Erdek Kapıdağı'na çekilir. Ancak bu mücadelenin sonucunda,

¹⁵ BOA MAD d.7; vr.314b.

¹⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı Deniz Egemenliği*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024, s.31.

¹⁷ Casım Avcı, "Bizans ve Müslüman Araplar", *Bizans Tarihi*, ed. Levent Kayapınar, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No, 2013, s.62-63.

¹⁸ Fatih Sarıkaya, "Muaviye b. Ebû Süfyan Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımadasındaki İzleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt. 39/1, (2024), s.309; Ele geçirilen bu yerlerin hiçbirisi Araplar açısından daimî bir fethe dönüşmemiştir. Mustafa S. Küçüktaşçı, "Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi ve 'Saife' Seferleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2, (2000), s.3.

Grek ateşi (deniz ateşi) diye bilinen suda da yanabilen bir silaha sahip olan Bizanslılar, İslam donanmasını geri çekilmek mecburiyetinde bırakır.

1204 yılında ise, İstanbul'u hedef alan Haçlılar, donanmalarıyla Akdeniz yönünden geldiklerinde ilk olarak Bizans savunma sistemlerinden Gelibolu Kalesi'ni ele geçirmek suretiyle saf dışı bırakırlar.¹⁹ Böylelikle İstanbul'a doğru ilerlediklerinde arkalarını sağlama almış olurlar.

Batı Anadolu'da bulunan Aydınoğulları beyliğinin idarecisi Umur Bey XIV. yüzyılın ilk yarısında Trakya, Ege ve Yunanistan coğrafyasına kadar harekât sahasını genişletir.²⁰ Gazi Umur Bey'in müteaddit defa Gelibolu Boğazı'ndan geçip Trakya ve ötesine akınlar düzenlemesi Ioannis Kantakuzinos'u endişelendirir. Nikeforos Grigoras'ın bu durumu şöyle açıklar:

*"(...) Teselya'ya ve Trakya'nın ötesine savaşmaya giderken arkasında Trakya'yı tehdit edebilecek bir güç bırakamazdı. (...) [ihtiyat olarak] Trakya'nın şehirlerini ve bölgeyi teftiş etti ve oradan Kallipolis'e (Gelibolu) kadar olan kaleleri tahkim ettirdi. Orada Perslerin [Türklerin] güçlü bir donanmasının Trakya'yı ve Romalıların köylerini ve şehirlerini yağmalamak amacıyla Asya'dan Avrupa'ya geçmekte olduklarını haber aldı. Bu donanmanın amirali ve de lideri Amur [Umur] isimli birisiydi."*²¹

Kantakuzinos her ne kadar deniz yoluyla ve Doğu'dan gelebilecek tehditler karşısında Gelibolu Kalesi ve civarındaki kaleleri tahkim ettirse de en nihayetinde Gazi Umur Bey ile ittifak yapma yoluna gider.

Murad Hüdavendigar'ın Rumeli'de ilerleyişine karşı Bizans İmparatoru'nun Batı'dan müttefik arayış çabaları, 1366'da Savoy Kontu

¹⁹ Fuat Durmuş, "Gelibolu Grandüklüğü", *International Journal of Social and Humanities*, Cilt. 3/2, (2019), s.169.

²⁰ Gazi Umur Bey'in seferleri hakkında Enveri'nin Düsturname'sinde (bkz. Enveri, Düsturname-i Enveri, [haz. Mükrimin Halil], İstanbul: Evkaf Matbaası, 1929, s.34-43) ve Bizans kroniklerinden ise Nicephori Gregorae'nin Byzantina Historia isimli eseriyle (Nicephori Gregorae, Byzantina Historia, C. II, Bonn 1830, s.434-445, 520-600., 660-680.) Kantakuzinos'un Historiarum isimli eserinde (Ioannis Cantacuzeni, Historiarum, ed. L. Schopen, C I, Bon 1828, s.494-496, aynı eserin ikinci cildinde s.390-423., 530-539., 585-587.) bazı bilgiler bulunmaktadır. Bkz. Levent Kayapınar, "Bizans Kaynaklarına Göre Aydınoğlu Umur Beğ ve Osmanlı Sultanı Orhan Gazi", *XVIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, haz. S.Nurdan – M. Özler, C.3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022, s.749-759.

²¹ Nicephori Gregorae, *Byzantina Historia*, C. II, Bonn 1830, s.597-599.; Levent Kayapınar, "Bizans Kaynaklarına Göre Aydınoğlu Umur Beğ ve Osmanlı Sultanı Orhan Gazi", *XVIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, haz. S.Nurdan – M. Özler, C.3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022, s.752.

VI. Amadeo'dan karşılık bulur.²² 1366 Ağustos ayında Savoy Kontu Amadeo liderliğindeki Haçlı donanması Osmanlı'dan Gelibolu'yu alıp Bizans'a teslim eder.²³ Gelibolu'nun elden çıkmasıyla Rumeli'de Osmanlılar için kritik bir durum ortaya çıkar. Zira bu dönem Osmanlı diplomasisinin en ziyade ilgilendiği konu Gelibolu'yu tekrar alabilmektir. Nitekim Osmanlı'nın Anadolu ile Rumeli arasındaki ikmal, iaşe ve askerî takviyenin yapıldığı bağlantı noktası Gelibolu Boğazı'dır. Bu nedenle Murad Hüdavendigâr Gelibolu'nun iadesi için Bizans İmparatorluğu üzerinde baskı kurar. En nihayetinde 1376 yılında Bizans'ta hanedan kavgaları neticesinde, IV. Andronikos yardım mukabilinde Gelibolu Kalesi ve şehrini Osmanlı'ya teslim eder.²⁴

Mehmed Çelebi, Selanik'te Düzmece Mustafa hadisesi ile meşgul iken Venedikliler 29 Mayıs 1416'da Gelibolu'daki Osmanlı donanmasını yakıp boğazı kapatırlar.²⁵ Eylül 1444'te ise, Haçlı ordusu Kuzey Bulgaristan üzerinden Varna'ya yaklaştığında, Anadolu'dan Rumeli'ye geçmekte olan II. Murad, Gelibolu Boğazı'nın Bizans ve Venedik savaş gemileri tarafından kesilmiş olduğunu görür.²⁶

Fatih Sultan Mehmed, 1453 yılında İstanbul'u kuşatmaya karar verdiğinde, bu teşebbüsünde Avrupa'ya karşısında görür. Venedik deniz gücünün ve Macar ordularının Bizans'ın yardımına gelmeleri Osmanlılar için tedirgin ediciydi. Muhasara kararı almak üzere Edirne'de topladığı harp meclisindeki konuşmasında Fatih Sultan Mehmed, Boğaz'ın stratejik önemi üzerinde durur. İstanbul'u fethettikten sonra Venedik tehdidine binaen Fatih Sultan Mehmed, payitahtın savunmasında Gelibolu Kalesi'ni yetersiz görmüş olacak ki 1463-1464 yılları arasında Gelibolu Boğazı'na karşılıklı olarak Kala-i Sultaniye ve Kilidü'l-bahr adında iki güçlü kaleyi yaptırmıştır.²⁷ Ancak ilerleyen süreçte kimi devletler Gelibolu Boğazı'na yönelik bazı teşebbüslerde bulunmaktan vazgeçmezler. Venedikliler, Girit Savaşı esnasında 1645 yılında Thomas Morosini komutasındaki donanmalarıyla Gelibolu Boğazı'nı abluka altına almak için harekete

²² Feridun Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s.64.

²³ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nülüfer Epçeli, C.I, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005, s.214-215.; Lord Kinross, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküşü*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi 2020, s.41.

²⁴ Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2022, s.99 ve 108.

²⁵ İnalçık, *Kuruluş Dönemi*, s.153.

²⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı Deniz Egemenliği*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024 s.40; İnalçık, *Kuruluş Dönemi*, s.172.

²⁷ İnalçık, *Osmanlı Deniz Egemenliği*, s.40 ve 117.

geçerler. Venedikli birkaç senatör, donanmanın yalnızca Gelibolu Boğazı'nda pasif bir abluka değil, aynı zamanda Osmanlı donanmasıyla karşılaştıklarında gerekirse İstanbul'a kadar takip etmelerini teklif eder. Ancak Osmanlı donanmasıyla karşılaşan Venedik filosu bazı başarılar elde etse de amiralleri Thomas Morosini'nin çarpışmada ölmesiyle geri çekilmek zorunda kalırlar.²⁸

Gelibolu ve İstanbul boğazları, 1683-1699 Viyana'dan "ricat" döneminde de tehlike altına girer. Fransa kralı XIV. Louis'in 1683 Viyana bozgunundan sonra İstanbul'u ele geçirme planı dikkat çekicidir. Bu maksat dâhilinde Fransa kralı, 1686'da Osmanlı topraklarında elçilik hizmetinde bulunan Etienne Gravier d'Ortieres'e Osmanlı iskelelerinin, bilhassa İstanbul'un kilidi olan Gelibolu Boğazı'nın harita ve planlarını çizmekle görevlendirir. D'Ortieres, Gelibolu Boğazı haritasıyla buradaki kalelerin planlarını, batarya ve tabyaların konumlarını gösteren haritayı çizer. Ayrıca Boğazı geçmek için Gelibolu ve Bozcaada'daki kalelerde bulunan toprakların menzilleri de planlarda gösterilmiştir. D'Ortieres hazırlamış olduğu raporun sonunda, Gelibolu Boğazı geçildiği takdirde Osmanlı'nın payitahtı İstanbul'a ulaşmak için önemli bir engelin kalmayacağını vurgulamaktadır.²⁹

1807 yılında ise Gelibolu Boğazı'na yönelik bazı teşebbüslerde bulunan amiral John Thomas Duckworth liderliğindeki İngiliz filosu Marmara Denizi'ne kadar ilerler. Fakat yoğun top ateşine maruz kaldığı için Marmara Denizi'ne ulaştıktan sonra geri döner.³⁰ İngilizler bu tarihten 108 yıl sonra 1915 Mart'ında aynı harekâtı zırhlı donanmalarıyla tekrar denerler.

Tarih boyunca Gelibolu Boğazı'nda yaşanan hadiseler, savunma yapan devletin saldırı yapan donanmalara karşı boğazı muhtelif kaleler, tabyalar ve bataryalarla tahkim etmeye mecbur etmiştir. 1814 yılında Çanakkale'ye gelen seyyah Edward Raczynski, Gelibolu Boğazı'nın kaleler ve kulelerle savunulmasını yetersiz görür ve bir öneride bulunur:

“Çanakkale Boğazı'nın savunması bana pek maksadına uygun gelmedi. (...) Kanaatimce Osmanlı hükümeti, Boğaz'ın ortasında bir mendirek yaptırıp üzerine kule şeklinde kademeli bir kale inşa ettirmiş ve buralara ağır toplar yerleştirmiş olsaydı, Ege Denizi'nden gelebilecek her türlü tehlikeyi önlemiş olurdu. Böylece bir merkezî tabya, Boğaz'ı yarı yarıya

²⁸ Merve Kaynak, *Girit Savaşı Sırasında Venediklilerin Çanakkale Boğaz Ablukası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2023, s.33-35., 39.

²⁹ İnalıcık, *Osmanlı Deniz Egemenliği*, s.35-37.

³⁰ Yigal Sheffy, “Preamble to Gallipoli: British Amphibious Planning in the Eastern Mediterranean, 1906-1915”, *Güney Doğu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29 (2016), s.1.

*daraltabilir ve her iki kıyıyı takiben 200 adım aralıklarla yerleştirilecek bataryalarla karşılıklı atışa geçilebilirdi. Böyle bir tesisin inşasındaki güçlükler de inkâr edilemez. (...)*³¹.

Gelibolu Boğazı'nın stratejik ehemmiyeti göz önüne alındığında Osmanlı Devleti için buradaki kalelerin ve muhtelif savunma yapılarının önemi aşikârdır. Savunma yapılarından birisi olan Gelibolu Kalesi'nin sürekliliğini temin etmek adına burada vazifeli kale personellerinin işlerini temin etmek, maaşlarını karşılamak Osmanlı idaresinin birinci öncelikleri arasında yer alır. Bu bağlamda Gelibolu Kalesi'ndeki muhtelif görevlilerin bilhassa muhafızların geçimlerini sağlayabilmeleri için Malkara Kazası'na bağlı Abri ve Harala nahiyeleri kırsalından kendilerine timar tevcih edilmiştir. Halbuki Gelibolu Sancağı'na bağlı Bolayır, Cinbi, Evreşe, Seydi Kavağı, Keşan gibi muhtelif nahiyeler olmasına rağmen Malkara Kazası dâhilindeki nahiyelerin gelirlerini Gelibolu Kalesi muhafızlarına maaş olarak verilmesi dikkat çekicidir. Çalışmamızda ilkin Gelibolu Kalesi'nin tarihçesi ve mimari özellikleri açıklanıp peşinen 1475-1570 yılları arasında yaklaşık 100 yıllık süreçte Gelibolu Kalesi'nin organizasyonu ve burada vazife yapan çeşitli personeller hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra söz konusu dönemde Malkara'nın idari bir birim olarak Gelibolu Sancağı içerisindeki konumu ve ekonomik potansiyeline değinilmiştir. Son olarak kale muhafızlarının gelirleri üzerinden Malkara Kazası ile Gelibolu Kalesi arasındaki ekonomik ilişki irdelenmiştir.

2. Gelibolu Kalesi'nin Tarihçesi ve Mimarî Özellikleri

Gelibolu kalesi tarihi süreç içinde değişik kavimler tarafından defalarca yeniden yapılmış ya da tamir edilmiştir. Gelibolu kalesinin tam olarak ne zaman yapıldığı bilinmemekle beraber Traklar döneminde Gelibolu Yarımadası'nı kuzeyden gelebilecek kavimlerden korumak için boğazın en dar yerine yaptırıldığı düşünülmektedir.³² Emecen'e göre Gelibolu kalesi Romalılar döneminde yaptırılmış olması kuvvetle muhtemeldir. 441 senesinde Trakya'ya inen Hunlar tarafından tahrip edilip yağmalanan Gelibolu³³, 471 senesinde de Slav ve Hunlardan mürekkep bir ordunun

³¹ Edward Raczynski, *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, (Çev. Kemal Turan), İstanbul: Kervan Kitapçılık Basım, 1980, s.149-150.

³² Diğer bir görüşe göre, Gelibolu Kalesi Bizans İmparatoru Philipicus Bardanes tarafından tahmini olarak 711 yılında inşa ettirilmiştir. Bkz. Mehmet Alemdaroğlu - Mehmet İrdesel, *Tarihi Coğrafi, İktisadi ve Turistik Yönleriyle Gelibolu*, Gelibolu 1964, s.23.

³³ Feridun Emecen, "Gelibolu" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul 1996, s.1.

hücumuna uğrar.³⁴ Bizans İmparatoru I. Iustinianos (527-567) döneminde ise Gelibolu kalesi tamir ettirilir.³⁵

1203 senesi başlarında Haçlı donanmasının geçiş güzergâhında bulunan, Bizans'ın önemli bir limanı ve tahkim edilmiş kalesinin olduğu Gelibolu, Haçlılarca kuşatılarak ele geçirilir. Çünkü Çanakkale Boğazı'ndan geçip İstanbul'u hedefleyen Haçlı donanması arkadan gelebilecek olası saldırıları önlemek üzere Gelibolu kalesi ve limanını doğal olarak göz önünde bulundururlar. Ayrıca coğrafi olarak İstanbul'a Akdeniz ve Ege Denizi'nden gelen gemiler için Gelibolu Boğazı mecburi geçiş noktası anlamına geliyordu. İşte bu sebeple Gelibolu Kalesi, Haçlılarca 1203 yılında muhasara altına alınıp ele geçirilmesinden, İznik Devleti'nin Gelibolu'yu Latinlerin elinden aldığı 1235 tarihine kadar Gelibolu şehri, kalesi ve limanı Latin yönetiminde kalır.³⁶

Bizans İmparatorluğu ordusu içinde paralı asker olarak istihdam edilen Katalanlar, komutanları Roger de Flor'un 1305'te Edirne'de öldürüldüğü bilgisinin kendilerine ulaşmasından sonra, intikam duygusu içinde Gelibolu ve yöresindeki halkı katledip kaleyi ele geçirirler.³⁷ Gelibolu bölgesini üst edinen Katalanlar, iki buçuk yıl Doğu Trakya'yı yağmaladıktan sonra³⁸, başta Gelibolu olmak üzere sahip oldukları tüm kaleleri tahrip edip 1307 yılı haziran ayında bölgeyi terk ederler³⁹.

1341 senesinde imparatorluğunu ilan eden Ioannis Kantakuzinos, Trakya'daki şehirleri ve çevre bölgeleri denetleyip bu süreçte Gelibolu'ya (Kallioupolis) kadar uzanan kalelerin tahkimatını sağlamıştır.⁴⁰ Her ne kadar başta Gelibolu kalesi olmak üzere Doğu Trakya'daki Bizans savunma zinciri tahkim ve takviye edilse de 1354'de vukua gelen deprem

³⁴ Fevzi Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, İstanbul 1938, s.27

³⁵ Emecen, "Gelibolu", s.1.

³⁶ Fuat Durmuş, "Gelibolu Grandüklüğü", *International Journal of Social and Humanities Sciences*, C. 3/2 (2018) s.168-169. Ayrıca IV. Haçlı Seferi sonrasında ele geçirilen Bizans topraklarının Latinler arasında paylaşımı neticesinde Gelibolu ve yöresi Venedik yönetimine bırakılmıştır. Fuat Durmuş, a.g.e., s.169.

³⁷ Yusuf Ayönü, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, İzmir: Ege Üniversitesi yayımları, 2009, s.50-56.

³⁸ Peter Soustal, *Tabula Imperii Byzantini 6, Thrakien (Thrake, Rodope und Haimimontos)*, (Edd. Herbert Hunger), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1991, s.113.

³⁹ Ayönü, a.g.e., s.74-75.

⁴⁰ Levent Kayapınar, "Bizans Kaynaklarına Göre Aydınoğlu Umur Beğ ve Osmanlı Sultanı Orhan Gazi", *XVIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, haz. S.Nurdan – M. Özler, C.3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022, s.752.; Nicephori Gregorae, *Byzantina Historia*, C. II, Bonn 1830, s.599-597.

neticesinde Osmanlılar, Gelibolu ve etrafındaki kaleleri alarak Rumeli’de fütuhât ve yerleşme için güçlü bir Uc/serhad kurarlar.⁴¹ Süleyman Paşa, Gelibolu’da Bizanslı nüfusun terk ettiği bazı yerleşim birimlerine Batı Anadolu’daki Türkleri getirerek buralara iskân ettirdi. Gelibolu Kalesi ise tamir ettirilip Osmanlı muhafızları yerleştirildi. Deniz kıyısındaki bu kale kısa süre içerisinde önemli bir köprübaşı ve donanma merkezi haline gelir.⁴² Fakat bu durumu baltalayan bir hadise, 1366 senesinde Savoylu Amedeo kumandasındaki bir donanmanın Gelibolu Kalesini ele geçirip Bizans’a teslim etmesiyle, Osmanlıların stratejik Gelibolu Boğazı hâkimiyetine yönelik hedeflerini sekteye uğratmasıdır. Ancak Osmanlılar, bu durumu uzun vadede lehlerine çevirmeyi başarmış ve Murat Hüdavendigâr 1377 senesinde Gelibolu’daki kontrolü tekrar sağlamıştır.⁴³ Bu gelişme Batı’da, Osmanlıların askerî yeteneklerinin ve siyasi kararlılıklarının bir timsali olarak değerlendirilmiştir.

Gelibolu Yarımadası Osmanlı idaresine dâhil olduktan sonra buradaki kale 1390 yılında Saruca Paşa tarafından külli bir tamir ve tadilata tabi tutulur. İç kale tamir ve tahkim edilirken, kısmen zayıf ve harap olan dış kale de yıktırılmıştır. Kalenin dış surlarının hemen hemen bitişiğinde, girişi zincirle kapatılan limandaki havuzlar da temizlenmiştir.⁴⁴

⁴¹ Halil İnalçık, *Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler*, İstanbul: Kronik Kitap, 2017, s.81.

⁴² Gabor Agoston, *Osmanlı’da Strateji ve Askerî Güç*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015, s.38.

⁴³ İnalçık, *Kuruluş Dönemi*, s.96., 108.; İnalçık, *Osmanlı Deniz Egemenliği*, s.33.

⁴⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: TTK, 2020, s.395; Fevzi Kurtoğlu, “XVI. Asrın İlk Yarımında Gelibolu” *Türkiyat Mecmuası*, C.5 (1936), s.292; İdris Bostan “Saruca Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36 (2009), s.168; Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri I*, Ankara 1960, s.91-92; Yusuf Acioğlu, “Çanakkale’deki Osmanlı Kaleleri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S.19 (2015), s.94-95; Dukas, *İstanbul’un Fethi: Dukas Kroniği (1341-1462)*, çev. V. Mirmiroğlu, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2013, s.27.

Resim 1.1. XV. Yüzyıl Camozzi Gionfranco'nun Gelibolu Şehri Gravürü⁴⁵

Gelibolu Kalesi'ni tahayyül edebilmek açısından, dönemin seyyahlarının eserlerinde yazdıkları Gelibolu şehri ve kalesi hakkındaki aydınlatıcı bilgileri burada vermek yerinde olacaktır. 1396'da gerçekleşen Niğbolu Savaşı'na Bavyeralı birliklerin arasında muharebeye katılan Johannes Schiltberger, savaşı Osmanlıların kazanmasıyla birlikte esir düşüp önce Edirne'ye daha sonra Gelibolu üzerinden Bursa'ya götürülür. Tutsak olduğu günler sona erince geçmişini ve uğramış olduğu şehirlerdeki gördüklerini kaleme alan Schiltberger; Gelibolu'dan bahsederek, burasının "Türklerin denize açıldığı bir liman şehri" olduğundan ve denize nazır bir kalesinin bulunup buraya bağlı bir kulede (Bergoz Kulesi)⁴⁶ 2 ay

⁴⁵ Haz. Mustafa Sevim, *Gravürlerle Türkiye IV*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s.151.

⁴⁶ 1475 tarihli defterde bulunan "Mustahfizân-ı Bergoz-ı Gelibolu" tabiri (MC. O. 79; vr.78a.), bu tarihte Gelibolu'da "Bergoz" adında başka bir kalenin daha varlığının emaresi olarak yorumlamaya mahal vermiştir. Fakat "Mustahfizân-ı Bergoz-ı Gelibolu" kale değil Gelibolu Kalesine bağlı bulunan kule/burçtur. (bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı Deniz Egemenliği*, s.115.) Buradan bahisle Gelibolu Kalesi dizdârı için düşülen; "timâr-ı Dîzdâr İdris Beğ, -Gelibolu- Kal'asıyla Bergoz'un dîzdârıdır" şerhi (BOA TT.d. 12; s.123.; MC. O. 79; vr.64b-65a.), ayrıca "Cemâ'at-i Müteferrika ki Gelibolu Kal'asıyla Bergoz'a hizmet iderler ba'zısı ulufe yerler ve ba'zısı ulufe yemezler" (MC. O. 79; vr.86a.) ifadesi bu konuyu teyit etmektedir.

hapsedildiğini daha sonra Bursa'ya götürüldüğünü ifade eder.⁴⁷ Diğer yandan 1403 senesinde Gelibolu'yu ziyaret eden İspanyol seyyah Ruy Gonzalez de Clavijo, şehir hakkındaki izlenimlerini şöyle aktarır:

“Cumartesi günü Gelibolu şehrine vardık. Burada da bir kale vardır. Şehir Yunan sahilinde olmakla beraber Türklerin elindedir. Halen Sultan Bayezid oğlu Süleyman Çelebi'nin elindedir. Türkler harp gemileriyle diğerlerini burada muhafaza ediyorlar. Burada büyük bir tersane ve havuzları da vardır. Biz ömünden geçerken, 40 kadar Türk gemisi orada duruyordu. Kalesi askerle doluydu. Bunlar harekete geçmeğe her an hazırdılar. (...) Gelibolu kalesi, Türklerin bütün Bizans İmparatorluğu'nu boğazından yakalamasına imkan veren bir üstür”⁴⁸.

XVI. yüzyıl ve sonrasında Gelibolu'ya uğrayan seyyahlar Gelibolu Kalesi hakkında olumlu bir betimleme sunmazlar. Nitekim 1551 senesinde Gelibolu'yu ziyaret eden ve burada takriben üç ay kadar kalan Nicolas de Nicolay, şehrin bakımsız bir kalesi ve surlarla çevrilmemiş olduğunu, bu haliyle kapıları açık bir hane gibi görüldüğüne teşbih etmektedir⁴⁹. Aynı şekilde 1573'de Gelibolu'dan geçen Philippe de Fresne-Canay, şehrin Türk evleriyle büsbütün değişmiş olduğunu ve Gelibolu Kalesi'nin kadim surunun kısmen sulara gömülü olarak temaşa ettiğini kaydeder. Ayrıca kaledeki dizdarın Provence'li bir mühtedi olduğundan da bahsetmektedir⁵⁰. 1588'de Gelibolu'yu müşahade eden Reinhold Lubenau, burasının eskiden beri ünlü bir liman şehri olduğunu vurguladıktan sonra, limanın yanında bulunan kale bir zamanlar gayet muhkem ve korunaklıyken şimdilerde çok harap bir durumda olduğunu ve buna rağmen Osmanlı Devleti'nin bu kalede çok sayıda hisar-eri bulundurduğunu ifade eder⁵¹.

XVI. yüzyılın son çeyreğinde şehre gelen seyyahların belirttiği üzere Gelibolu Kalesi'nin tamir ve tadilata muhtaç bir yer olduğunu dönemin

⁴⁷ Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s.27-29.

⁴⁸ Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu, Orta Asya ve Timur (Timur Nezine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri)*, İstanbul: Ses Yayınları, 1993, s.36.

⁴⁹ Nicolas de Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Menekşe Toktay - Şirin Tekeli, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014, s.145-146.

⁵⁰ Philippe de Fresne-Canay, *Fresne-Canay Seyahatnamesi*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017, s.96-98.

⁵¹ Beschreibung der Reisen Des Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi; Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, Cilt 2, çev. Türk Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016, s.553.

arşiv vesikaları da teyit eder⁵². Nitekim kale, H.965/M.1557 tarihli belgede “*icmâl-i muhâsebe-i eczâhânân? meremmet-i Kal’a-i Gelibolu ve (...) Mustahfizân-ı mezbûrenin*” 122 bin akçe mukabelesinde tamiratına karar verilmiştir.⁵³ Takriben 50 yıl sonra 1604 tarihli bir fermanda kalenin ve yakınındaki limanın tekrarından bakıma muhtaç bir vaziyete geldiği anlaşıyor:

“*mürûr-ı zamân ile kal’a-i mezbûrenin ba’zı meremmete muhtâç yerleri olub limânı dahî tathîr olunmak lâzım geldiği i’lâm olundu (...) bu bâbda kal’a-i mezbûrenin meremmete muhtâç olan yerlerin fermân-ı celîl mucebince ‘alâ’t-tahkîk imece ile (...) tamir ve termîm itdürüb ve limânı dahî tathîr eylesiz*” şeklinde emir verilmişti⁵⁴.

⁵² Ayrıca Gelibolu Kalesi’nin tamir ve tadilata ihtiyacının olduğu dolayısıyla hapishane işlevini görmeye uygun olmadığı sonucuna varılmıştır. Bkz. *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), Özet-Transkripsiyon ve İndeks*, Cilt I, Ankara 1996, s.388.

⁵³ BOA, MAD d.55, vr.94a.

⁵⁴ BOA KK.d. 70, s.10.

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

Resim 1.2. 1422 Gelibolu Kalesi ve Bergoz kulelerini gösteren Christoforos Boundelmonte'nin çizimi⁵⁵

475

1608'de Gelibolu Kalesi'ni temaşa eden Polonyalı Simeon, kalede bulunan "balyemez denilen topun ağzının bir kulaç kadar geniş" olmasını hayretle karşılamaktadır.⁵⁶ Polonyalı Simeon'dan 51 yıl sonra bu şehre uğrayıp kalesini gören Evliya Çelebi, Gelibolu Kalesi'ni "derya kulu gazilerinin yurdu" olarak tarif eder. Evliya Çelebi kalenin konumu ve içeriği hakkında da teferruatlı bilgiler vermektedir:

"Bu Gelibolu Kalesi Hayy-i Kadir Allah'ın (c.c.) emriyle Rum (Marmara) Denizi kıyısının Rumeli tarafında bir kayalı tepe üzerinde yapılmış

⁵⁵ Metin Tetik, *Rumeli'de İlk Osmanlı Şehri Gelibolu'nun Tarihi ve Kentsel Gelişimi (1354-1601)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2018, s.43; Metin Tetik bu kaynağı internet üzerinden bulup çalışmasında kullanmıştır. Ayrıca bkz. http://www.europeana.eu/portal/en/record/2022362/_Royal_Museums_Greenwich_http_collections_rm_g_co_uk_collections_objects_541565.html, (Erişim Tarihi: 21.10.2016)

⁵⁶ Hrand D. Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1073, Baha Matbaası, 1964, s.20.

altıgenden uzunlamasına kesme taş sağlam ve dayanıklı, havalesiz, şeddadî taş yapı güzel bir kaledir ki bir tarafından asla havalesi yoktur”⁵⁷.

Evliya Çelebi, Gelibolu Kalesi’nde 70 adet kule ve 1.200 adet beden dışı bulunduğundan bahsetmektedir⁵⁸. Bu kalenin burçlarında Kilid’ül-bahr kalesi’nde olduğu gibi büyük “balyemez toplarının” artık mevcut olmadığını ifade eden Çelebi, bununla beraber kalede “sagîr-kebîr 70 pâre şâhâne topları vardı” diye anlatmaktadır.⁵⁹ Kalenin etrafında dış surun önünde kesme kayadan yapılan sarp bir hendeği mevcuttur. Önceleri hendeğin içi denizden gelen su ile dolu olsa da zaman içerisinde su seviyesinin düşmesiyle birlikte hendeğin içerisinde su kalmamıştır. Ayrıca Gelibolu Kalesi, Kefe veya Selanik kaleleri kadar büyük olmasa da gayet muhkem, ma’mûr ve işlevsel açıdan zengin bir kaledir.⁶⁰

Gelibolu hisarı içerisinde, kaleye hizmet eden görevli ve neferatların ikamet ettikleri toplamda 300 adet hane vardır. Bunlar, önünde herhangi bir bağ ve bahçesi bulunmayan tek ve iki katlı, kiremit örtülü evlerdir.⁶¹ Buradaki yapılar arasında, kale içerisinde Hünkâr Camii, padişah hazinesinin saklandığı bir hane, topçubaşı ve cebecibaşının kaldığı haneler, imam ve müezzin için taksim edilen iki ayrı hane de mevcuttu. Hisanın cebehanesi, tahıl ambarları (3 büyük ve 3 küçük un deposu bulunmakta) ve su sarnıçları kale içerisinde olup çarşı ve pazarı varoştadır.⁶²

3. Gelibolu Kalesi’nin Askerî Organizasyonu ve İdaresi

Osmanlı Devleti’nin askerî-idarî teşkilatı içerisinde kaleler, hem savunma hem de idare merkez olarak ehemmiyetli bir pozisyonda bulunmaktaydı. Bir kalelerin iç nizamından, askerî güvenliğinden ve idarî işleyişinden

⁵⁷ Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Akkirman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, 5.Kitap 2.Cilt, Yapı Kredi Yayınları Ankara 2010, s.424.

⁵⁸ Beden; eski Türkçe’de kale duvarı ve sur anlamlarına gelmektedir. Beden dışı ise, kale duvarı üzerinde bulunan girintili çıkıntılı, askerlerin siper almasına olanak sağlayan gözeneklerdir. Bkz. İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2011, s.171.

⁵⁹ S. A. Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi*, s.424.

⁶⁰ Hans Joachim Kissling, *Beiträge Zur Kenntnis Thrakiens Im 17. Jahrhundert*, Deutsche Morgenländische Gesellschaft Kommissionsverlag Franz Steiner GMBH Wiesbaden 1956, s.50.; S. A. Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi*, s.424.

⁶¹ Bunlar; tek ve iki katlı sanatlı, müzeyyen, kırmızı kiremit örtülü, şahane şahnişinli, billur, nefes moranlı pencereler ile süslü, temiz anayollar ile bezeli hanelerdir. Bkz. A. A. Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi*, s.425.

⁶² Hans Joachim Kissling, *Beiträge Zur Kenntnis Thrakiens Im 17. Jahrhundert*, Deutsche Morgenländische Gesellschaft Kommissionsverlag Franz Steiner GMBH Wiesbaden 1956, s.50; A. S. Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi*, s.424-425.

sorumlu olan dizdarlar, kale organizasyonunun temel unsurlarından birini teşkil eder. Klasik dönemde dizdar, hem bir garnizon komutanı hem de yerel bir askerî-ıdarî otorite olarak vazife yapar.

Dizdar kelime kökeni itibarıyla Farsça, “hisar, kale” manasına gelen “diz” kelimesinden türetilmiştir. Dizdar kale muhafızlarının komutanı pozisyonundadır. Türk-İslam kentlerinde kalenin yalnızca askerî bir hüviyetinin olmaması, aynı zamanda şehrin asayişinin sağlandığı mekân, değerli eşyaların saklanıp muhafaza edildiği yer, ayrıca suçluların tutulduğu hapishane görevini ifa etmesiyle çok fonksiyonlu bir yapıya sahip olması, burada görevde bulunan dizdarın da yetki ve yükümlülüklerinin çeşitlilik kazanmasına imkân tanımıştır.⁶³ Çalışmamızın konusu olan Gelibolu Kalesi, boğaza nazır (denizel nitelikleriyle ön plana çıkan) bir kale olması hasebiyle burada vazife yapan dizdarların yetki ve hâkimiyet alanları, karasal özelliklere sahip kalelerde vazife yapan dizdarların yetkisinden daha fazlaydı. Öncelikle Gelibolu Boğazı’nın teftişi, denetimi, boğazdan geçen gemilerin kontrolü vazifesi Gelibolu Kalesi dizdarına tevdi edilmişti⁶⁴. Nitekim dizdara gönderilen bir hükümde; adet ve kanun olduğu üzere Gelibolu’da yoklaması yapılan gemilerden ellerinde tezkereleri olmayanların taşraya salıverilmemeleri hakkında emir verilmiştir⁶⁵. Yine benzer bir örnekte; “*Anatoli kadiaskeri olan Mevlana Hüseyin’in (...) Mısır ve Cezayir’e giden gemilerle iki nefer abd-i memlûkî firar idüb, sefineler yoklanmak (...) gemileri arayup firar*

⁶³ Yusuf Oğuzoğlu, “Dizdar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul 1994, s. 480-481.

⁶⁴ Boğaz’dan geçen sefinelerin yoklanması vazifesi Gelibolu Kalesi dizdarının görevi iken, (bkz. “Kaçmış olan kölenin aranılması için boğazdan geçen gemilerin yoklanmasına dair Gelibolu hisarının dizdarına hüküm...” BOA A. DVNSMHHM. d.90/hüküm 417, s.132); Gelibolu ve Boğazhisarı kale dizdarlarına ve neferat ağalarına hüküm ki, İngiliz tacirlerinden Corci Mor nam bazerganın sair tüccar táfesi ve Müslümanlardan aldığı külli akça ve sayir eşyayı alıp İngiliz gemisi ile firar etmekte olduğu bildirilip, zikrolunan geminin durdurulup yoklanılmasına dair BOA A. DVNSMHHM. d.85/143, s.60.) Kilibahr Kalesi’nin yapılmasıyla birlikte bu vazife Kilibahr Kalesi dizdarına tevdi edilmiştir. İlerleyen tarihteki birçok hükümde, Gelibolu Boğazı’nın kontrol edilmesi vazifesi Gelibolu Kalesi dizdarının deruhdesinde değil, Kilibahr Kalesi dizdarının sorumluluğundadır. (BOA A. DVNSMHHM. d.46/495, s.227; BOA A. DVNSMHHM. d.49/381, s.111; BOA A. DVNSMHHM. d.53/334, s.118; BOA A. DVNSMHHM. d.53/371, s.128; BOA A. DVNSMHHM. d.53/435, s.149; BOA A. DVNSMHHM. d.58/3, s.1.)

⁶⁵ BOA A. DVNSMHHM. d.33/202, s.99; Gelibolu Kalesi dizdarının bilhassa boğazın muhafazasında Gelibolu kadısı ile birlikte çalıştıkları görülmektedir. Gelibolu kadısı ve dizdarına gönderilen bir yazıda, derya seferi için “*Karesi ve Koca-ili sancakları sipahileri ve umumen Anadolu’nun be-nevbet timarı olanlar (...) şimdiye değin ne mikdar sipahinin*” boğazdan geçtiğini hesap edip payitahta bildirmeleri hususunda Gelibolu kadısı ile dizdarının müşterek çalışma yapması istenmektedir. Bkz. BOA A. DVNSMHHM. d.3/888, s.303.

iden köleleri ele geçürmek” için Gelibolu naibine, Boğaz-kesen (Rumeli) Hisarı ve Gelibolu Kalası dizdarlarına emir verilmişti⁶⁶.

Hâkimiyet ve yetki konusunda, Boğazdan geçen gemilerin teftişi vazifesi Gelibolu dizdarında olduğu gibi, Gelibolu Boğazı’ndan yapılacak olan Anadolu ile Trakya arasındaki geçişlerin denetlenmesi meselesinde de – diğer vazifeliler ile birlikte- Gelibolu dizdarının yükümlü olduğunu müşahade ediyoruz. Nitekim Gelibolu Kalası dizdarına, gümrük eminine ve Gelibolu naibine ulaştırılan bir padişahın emrinde;

“Sefer-i hümayûnuma me ’mûr olan tavâi f-i ’askeriyeden bir ferdin bilâ-fermân Anadolu yakasına mürûr u ’ubûrlarına kat’a rızâ-yı hümayûnum olmayıp Anadolu tarafına olan ma’berlerin ve sâ’ir iskelelerin kemâl-i mertebe zabt olunması mühim ve muktazî olmagla Gelibolu ve sâ’ir ol taraflardan Anadolu’ya işleyen gemileri ve kayıkları dâ’imâ yoklayıp min ba’d bu cânibden karşıya ubûr murâd idenleri, mâdem ki elinde izni fermânım olmadıkça mürûr ve ’ubûr ettirmeyib bi eyyi vech-i kân girü ordu-yı hümayûnuma ’avdet ettirüb te ’allül ve muhâlefet üzere olanları ahz u habs ve isim ve resimleriyle i ’lâm eyleyüb ve karşı yakadan berü cânibe geçenleri dahi etrâflara kat’a meks ettirmeyüb mu’accelen ordu-yı hümayûnuma irsâl idüb bir ferde müsâmahadan ve yedinde izn-i fermânı olmayan bir tarikle Anadolu yakasına ’ubûr ettirmekde ve bu hümayûnum ile bir ferde bir akça ve bir habbe alınmaktan ihtirâz oluna”⁶⁷

diye açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Kale dizdarları, şehirde pekçok konuda kadiya muavenet etmekteydi. Şehrin asayişinin sağlanması hususunda H.983/M.1576 yılında Gelibolu kadısına ve Boğaz Hisarı ile Gelibolu Kalası dizdarlarına gönderilen hükümde; dergâh-ı mu’allâ çavuşlarından Mustafa Çavuş’un Gelibolu şehrinde “ehl-i fesâd u şena’atı teftiş idüb (...) fesâd u şena’atları sâbit ve zahîr olan kimesnelerin zikr olunan kal’alarda habs olunması” konusunda dizdarların yardımcı olmasını, “teftiş-i mübaşerette hîn-i teftişde fesâd u şena’atde sâbit ve zahîr olub mücrim olanları kaç nefer ise defter idüb” merkeze bildirilmesi hususunda ise kadının yardımcı olması gerektiği ifade edilmektedir⁶⁸.

Diğer yandan farklı bölgelerde hisar-eri ihtiyacı olduğunda Gelibolu Kalesi dizdarının gerekli sayıdaki kale neferlerini göndermesi bildirilmekte, aksi takdirde sert ikazlara maruz kalmaktadır. Öyle ki

⁶⁶ BOA A. DVNSMHM. d.90/417, s.132.

⁶⁷ Mustafa Kılıç, 107 Numaralı Mühimme Defteri (Transkripsiyon, Tahlil ve Değerlendirme), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Arşivcilik Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s.16.

⁶⁸ BOA A. DVNSMHM. d.27/807, s.337.

975/1568'de Sığacık Beyi Kaya'nın derya muhafazasına tayin olunduğundan ötürü Gelibolu Kalesi ve Boğaz Hisarlarından kendisine yetecek kadar azap ve hisar-eri alabileceği ifade edilirken, bahsi geçen kalelerin dizdarları ise, *"inad itmeyüb taleb olunduğu kadar hisar-eri defter idüüb teslim eyleyesiz ki, lazım olan gemilere tevzi' eyleyesiz. Şöyle ki, inad eyleyesiz yahud yararları virmeysesiz, sonra azl ile konmazsız"* şeklinde keskin bir üslup ile uyarılmaktadır⁶⁹.

Kaleyle ilgili her hususun sorumlusu ve hisar-erlerinin komutanı olan dizdar, genellikle kapıkulu askerleri arasından tayin edilmektedir. Örneğin 1556 senesinde Kilidbahr Kalesi'nin dizdarı ve kethüdasının içki satmaları (şürb-i hamr fûrûht) ayrıca daha başka olumsuz fiillerinden ötürü azledildiklerinde yerlerine, dizdarlık vazifesine dergâh-ı mu'allâ yayabaşlarından Bergamalı Hamza, kethüdalık görevine ise Sinan Paşa'nın adamlarından Herseklü İnehan Bey geçmiştir⁷⁰. Osmanlı Devlet ricali kaleye atanacak dizdar, kethüda gibi yetkililerin seçilip tayin edilmesinde titiz davranıyordu. Kalenin intizam ve idaresinden sorumlu bu personellerin *"emekdar ve yarar, kalenin hıfz u hırsasetine kadir, hizmet-i padişahide sezavar, her veçhile serhadd-i mansurede perveriş ve zabt u rabtına kadir"* gibi sıfatlara haiz olmasına dikkat ediliyordu⁷¹.

Kaledeki mevcut hizmet eden muhtelif cemaatler, topçu, azap, farisan gibi kale neferleriyle birlikte bunların kullandığı savaş araç gereçleri, merkezden gönderilen emir doğrultusunda dizdar tarafından yoklama yapılıyordu. Osmanlı padişahının fermanı açıklı: yoklama sonucunda mahlul olduğu kesinleşen kale gediklerine *"hıdmete kadir yarar (yeni bir) neferat"* tayin edilecekti.⁷² Lakin XVI. yüzyılın sonunda Gelibolu Kalesi'yle birlikte deniz kenarında bulunan 20 farklı kale dizdarına⁷³ gönderilen hükümde, barut ve savaş aletlerinin durumuyla beraber kale neferlerinin yerli yerinde olup olmadığı sorulmakta;

"memâlik-i mahrûsemden deryâ kenârında olan kal'anın birine mestû olub zarar u gezend irişmeden kemâl-i intibâh ve tedârik üzere lâzım olmağın kal'a-yı mezbûreye varub bârût ve sâ'ir âlât-ı harb yerinde midir ve mükemmel midir ve neferât dahi kal'ada mevcudlar mıdır yoksa perâkende

⁶⁹ BOA A. DVNSMHM. d.7/31, s.6.

⁷⁰ BOA A. DVNSMHM. d.2/562, s.62.

⁷¹ Gezer, s.270-271.

⁷² Gezer, s.267., 283.

⁷³ Muhtelif kale dizdarlarına gönderilen mezkûr emir; Selanik, Gelibolu, Bozcaada, Boğazhisarı, Midillü, Sakız, İstanköy, Rodos, Foça, Çeşme, Kavala, Galos, İzdin, Ağrıboz, İne Kal'ası, Benefçe, Anavarin, Modon, Koron kalelerinin dizdarına iletilmiştir. BOA A. DVNSMHM. d.75/312-331, s.164.

ve hâric yerlerde midir onât yerlû yerinden yoklayub dahi noksan üzere olanların tekmi̇l ve neferât kal'adan kendü hevâlarında olub kal'ada ve kendü hizmetlerinde olmayanları muhkem te'dib idüb haklarından gelesin. Ahar diyârda olanların yerlerine müstehakların”⁷⁴

arz edilip merkeze bildirilmesi istenmektedir. Aynı şekilde Kapudan Paşa'ya yazılan hükümde de, Gelibolu, Boğazhisar, Bozcaada, Midillü ve Sakız kalelerindeki mustahfızan ile topçu neferlerinin kendi kalelerini bekleyip beklemediklerinin tahkik edilmesini, eğer yoklama esnasında “nâ-mevcûd olup hidmete gelmeyüb kendü hevâsında olanları (...) defter idüb mu'accelen sūdde-i sa'âdete” bildirilmesi istenmektedir.⁷⁵ İlerleyen süreçte yoklaması yapılan Gelibolu Kalesi'nde “cümle 42 nefer” olup bunlardan 32 neferin kale içerisinde evlerinin olduğunu diğer 10 neferin ise, kalenin surlarının dışında “sakin olup kal'ayı mezbureye hizmet-i lâzımleri eda ide geldükleri” belirtilmektedir.⁷⁶ Kale içerisindeki denetim ve otokontrolü dizdar sağladığı gibi dizdarların⁷⁷ dahi belli aralıklarla Devlet-i Ali'yenin yüksek rütbeli askerî memurları tarafından denetlendikleri görülmektedir. Öyle ki Kaptan Mustafa Paşa'nın 1630 tarihinde payitahta gönderdiği yazısında, Akdeniz kıyılarındaki kalelerin yoklanarak birtakım eksikliklerinin bulunduğunu, bunların tekmi̇l edilmesi gerektiğini, ayrıca bazı “dizdârların kal'alarının hıfz u hırâsetiyle mukayyed olmayub” lakayd kaldıkları “kal'aların dahi topları ve sair âlât-ı harbi mahallinde hâzır u mevcud” olmadığını bildirmektedir.⁷⁸

Kalede, mîrî mallar, reayadan toplanan para, vakıf ve tüccarların kıymetli eşyaları muhafaza edilirdi.⁷⁹ Nitekim 1570 senesinde Gelibolu Kalesi'nde mîrî malların muhafaza edildiği kuleye esirlerin yerleştirilmesi nedeniyle “mahrûse-i mezbûrede (...) hâsıl olan mâl-ı mîrîyi kal'a-i mezbûrda muhâfaza ve hıfz u hırâsetin” zorlaştığını ifade eden Gelibolu Kalesi dizdarı Mehmed, “mîrî esirler konulup mâl-ı mîrî koyacak gayr-ı mahfûz yir olmayup mâl-ı mîrîden ziyâde havf iderüz (...) kal'a-i mezbûre mülevves olup zabtı asîr olmuşdur; anların için bir müstakil mahbes

⁷⁴ BOA A. DVNSMHHM. d.75/313, s.164.

⁷⁵ BOA A. DVNSMHHM. ZYL d.18/214b-1, s.214b.

⁷⁶ BOA A. DVNSMHHM. ZYL d.18/248a-2, s.248a.

⁷⁷ Dizdarın kale içerisinde olumsuz bir fiil ve davranış olduğunda kethüdânın veya neferlerin yaşanan hadiseyi şehrin kadısına bildirmeleriyle yine bir kontrol mekanizması kurulmuştur. Örneğin Gelibolu Kadısına aktarılan bir hadisede, Gelibolu Kalesi dizdarının kale surlarının hemen önüne su kanalı yaptırmasıyla duvarın tahrip olduğunu, dolayısıyla kalenin muhkematını zayıflattığı için yapılan şikâyet üzerine hakkında tahkikat başlatılmıştır. Bkz. BOA A. DVNSMHHM. d.9/82, s.30.

⁷⁸ BOA A. DVNSMHHM. d.85/149, s.63.

⁷⁹ Özer Ergenç, XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa, Ankara: TTK, 2014. s.26.

yapulmasını *recâ* ederüz” diye payitahta bildirmektedir⁸⁰. Ayrıca şehirdeki suçluların mücazatının ifa edildiği yer olan hapisane yani zindan da kale içerisinde bulunurdu. Kalebendlik cezasına çarptırılan mahkûmlar cezalarını şehirlerde bulunan kalelerde çekerlerdi⁸¹. Bu mevzuyla alakalı bir hükümde; 1569 yılında, kendisine isnad edilen suçların tahakkuk etmesi neticesinde Şatt-ı Tavil⁸² bölgesinin Sancakbeyi Mahmud’un kalebentlik cezasına çarptırılmak üzere Gelibolu Kalesi’ne sevk edilmesini konu almaktadır. Belgenin devamında, bu gibi rütbeli beylerin daha önce Gelibolu Kalesi’nin hangi kesiminde hapsedilmiş ise Sancakbeyi Mahmud’un da orada tutulması gerektiği şerhi düşülmüştür⁸³.

Suçlu olduğu şüpheli olup henüz hakkında hüküm verilmeyen ve merkeze gönderilmesi icap eden şahıslarında muvakkaten Gelibolu Kalesi’nin zindanında bekletildiğini müşahade ediyoruz. 1575 yılında Gelibolu ve Lapseki kadılarına hem de Gelibolu Dizdarına gönderilen yazıda, ehl-i fesadı teftişe memur edilen Mustafa Çavuş’un teslim edeceği kimseler “*vech-i meşrûh üzere fesadları şer’le sabit ve zahir olursa kal’aya habs idüb badehu*” merkeze gönderilmesi istenmektedir.⁸⁴ Aynı tarihlerde zindancının ihmalden ötürü Gelibolu Kalesi’nin zindanından firar etmeyi başaran suçluları görmekteyiz. Hassa reislerinden Hüsam Reis, “*Geliboli zindânında zindancı olan Mahmûd nâm kimesneye, karye-i Maydos’da ev basup âdem öldürmede olan Bâyezîd oğlu İlyâs ve Anatoli’da kuttâ’u’t-tarîk olan Bektaş oğlu Mehmed ve Karaböcükoğlu Musa nâm kimesneleri kayd u bend ile mezbûr zindancıya hıfz için teslim*” eylemişti. Fakat Zindancı Mahmud, “*ihmâl idüb (...) mahpûslara bend urmayup mezbûrlar kaçup gitmişlerdi*”. Ayrıca Zindancı Mahmud sorgulandığında “*zikrolunan mahbûsların ellerin ve ayakların bend itmedüm*” diye ikrar etmesiyle zindancıdan, en kısa sürede kaçan mahkûmları bulması istenmekte, aksi takdirde suçlulara verilecek cezanın kendisine verileceği bildirilmektedir⁸⁵.

⁸⁰ BOA A. DVNMHM. d.12/581, s.284.

⁸¹ Etfal Şükrü Batmaz, “Osmanlı Devleti’nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *OTAM*, Sayı 7 (1996), s.9; Ömer İşbilir, “Kalebend”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, -C. Ek 2, Ankara 2019, s.5-7.

⁸² Şatt-ı Tavil, XVI. Yüzyılda Mısır ile Sudan arasında bulunan Osmanlı Devleti’nin idarî birimi

⁸³ BOA A. DVNSMHM. d.7/2475, s.904.

⁸⁴ BOA A. DVNSMHM. d.27/807, s.337.

⁸⁵ BOA A. DVNSMHM. d.7/261, s.99; 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), (Özet-Transkripsiyon-İndeks), Cilt I., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara: 1998s.139

Dizdarın yardımcısı pozisyonunda bulunan kale kethüdası ise, kale organizasyonunun sürekliliğini ve işleyişini temin eden baş aktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Dizdarın görev sahası geniş olduğu için onun muavini konumundaki kale kethüdası hem askerî hem idarî konularda destek vererek yönetim işlerinin düzenli akışına katkı sağlar.⁸⁶ Kanunnamede belirtildiği şekliyle her kalenin bir kethüdası bulunmaktaydı.⁸⁷ Ayrıca yaptıkları görev mukabilinde kethüdaya timar tevcih edilmekteydi. Örneğin 1475'te Gelibolu Kalesi'nin kethüdası olan Arnavud Hızır'a toplam 2412 akçe değerinde Karı-yaya karyesinden bir çiftlik ve Harala Nahiyesinde bulunan Tuğrul isimli karyenin geliri timar olarak verilmiştir.⁸⁸ Bu dönemde hem Gelibolu Kalesi'nde hem de bu kaleye bağlı Bergoz kulesinde birer kethüda bulunmaktaydı⁸⁹.

Kale kethüdaları her ne kadar kalenin nizamı, işlerliği konusunda dizdar ile uyumlu çalışması gerekirken bazen aralarında şiddetli geçimsizlik olduğu belgelere yansımaktadır. Nitekim XVI. yüzyılın sonlarında Gelibolu Kalesi dizdarı ile kethüdası aralarındaki problem kalenin rutin işlerini atıl bırakmakta ve kale muhafazasını güçleştirmekteydi:

“Gelibolı dizdârı Mehmed ile Gelibolı Kal'ası'nın kethüdâsı olan Mehmed'in mabeynlerinde nizâları olmagla, kal'â- mezbûrenin muhâfaza husûsı ve sâ'ir umûrî mu'attal olmagla, bundan akdem serdâr-ı mükerreremum tarafundan: 'Herkes kendü hidmetinde olup birbirlerine müdâhale ve mu'âraza eylemeyeler' deyü tenbîh ü te'kîd olmuş iken yine her birisi kanâ'at itmeyüb birbirleriyle adâvet ü şikâk üzre olmalarıyla mustahfizânın zabt u rabt ve kal'a-i mezbûrenin hıfz u hırâseti ile takayyüd olunmamasına bâ'is ü bâdî oldukları”

bildirilmekte olup son uyarı olarak Osmanlı sultanından gelen emir doğrultusunda;

“kal'a-i mezbûrenin dizdârı ve kethüdâsına muhkem tenbîh ü te'kîd oluna ki, min ba'd birbirleriyle nizâ ve cidâl itmeyüb, kemâl-i ittihâd ü ittîfâk ile

⁸⁶ Kale kethüdası diğer bir ifadeyle “mâl-ı mîriye ve kal'aya hizmet eylemekte” dizdarın yegâne yardımcısıdır. Kale erlerinin nizamının sağlanmasında ve muhtelif hizmetlerin görülmesinde dizdar ile beraber sorumludur. Bkz. Etfal Şükrü Batmaz, “Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, OTAM, Sayı 7 (1996), s.5.

⁸⁷ “Her kal'anın cebehanesi ve top ve tüfengi ve yerağ ve cemî âlât-ı harb hıfzına [kâdir] dizdâr ve kethüda ve neferâtı vardır ki, ta'yîn olundukları kal'anın burûc u bârûsunu leyî ü nehar deverân u güzeran iderler” Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.4, İstanbul 1992, s.480.

⁸⁸ “Timâr-ı Kethüdâ Arnavud Hızır an mustahfizân-ı Kal'a-i Gelibolı, (...) cem'an yekûn 2412” MC. O. 79; vr.67a-68b.

⁸⁹ Gelibolu Kalesi'nin kethüdası 1475 yılında Arnavud Hızır iken, Bergoz Kulesi'nin kethüdası Bahadır isimli bir şahıstır. MC. O. 79; vr. 67a., 82a.

*kal'amun hıfz u hırâsetinde ve sâ'ir umûrunda mucidd u sâ'î olalar. Şöyle ki mütenebbih olmazlar ise, ikisinin dahi gedikleri âhara virilir, ana göre mukayyed olup emr-i şerîfûme muhâlif vaz'u hareketten ihtirâz eyleyesiz*⁹⁰

diye kesin bir dil ile ikaz edilmektedirler.

1475 yılında Gelibolu Kalesi sur içerisinde, -önceki bölümde ifade ettiğimiz- evlerde ikamet edenler; Dizdar Ali, Kethüda Arnavud Hızır, İmam Davud, Hayyat Ahmet, 29 timar mutasarrıfı ve 29 ulufeli toplamda 58 mustahfız bulunmaktaydı.⁹¹ Mustahfızlar ve kaleye hizmet eden diğer zümrelere mensup şahıslar aileleriyle birlikte kale içinde oturmaktaydılar⁹². Muhafızlar için “mustahfız” teriminin kullanılması, Osmanlı’da kale dizdarının emrindeki neferleri ifade içindir. Osmanlılar’da güvenlik ve asayiş temin etmekle vazifeli olan, ayrıca huduttaki kalelerde düşman taarruzuna karşı savunmada bulunan neferler resmî kayıtlarda “mustahfız” tabiriyle ifade edilmektedir⁹³. Mustahfızlar hemen hemen bütün Osmanlı kalelerinde rastlanılan askerî bir birliktir. Bunlar aslında tüfekli piyadelerdir. Mustahfız askeri, sulh döneminde kalenin tamirinde bedenen çalışır, savaş zamanında ise kalesini muhafaza etmek üzere muharebe ederdi; ancak bazı istisnalar dışında ordu-yı hümayuna iştirak etmek üzere sefere çağrılmazdı⁹⁴. Mustahfızlar tahrir defterlerinde “*merdân-ı Kal’a*” vasfıyla birlikte yazılırlar.⁹⁵ “*Merdân-ı*

⁹⁰ BOA A. DVNSMHM. d.90/179, s.57.

⁹¹ MC. O. 79, vr.17a., 64b-82a; Kala-i Gelibolu muhafızlarından kimisi ulufe kimisi timar kimisi de yaya tasarruf ederdi. Örneğin kale dizdarı ve bazı hisar erlerinin üzerine yazılan piyade/yayalar vardı. Defterde, bu grupların ihtiyaç anında kaleye gitmeleri gerektiği şerhi not düşülmüştür. “*mezkiir dizdârın ve hisar erlerinin üzerlerine yazılan yayaların esâmleri aşağı yaya defterinde köylü köyünde yazılmıştır. Hacet olıcak anda giderler.*” (Bkz. MC. O. 79, vr.65b) Kale Dizdarı Ali’nin üzerine kayıtlı olan piyadeler; Karye-i Arpeden-i Büzürk’ten 15, Karye-i Akçe Bergoz’dan 5, Karye-i Mesudlu’dan 8, Karye-i Taşlı’dan 8, Karye-i Karlu’dan 6, Karye-i Saru İsmail’dan 5, Karye-i Şadillu’dan 15, Karye-i Hamzaca’dan 5, Karye-i Yaycılı’dan 1 piyade, toplamda 63 piyade mukayyettir. (Bkz. MC. O. 79, vr.66b) Ayrıca 1475’deki dizdardan “Ali atikî Dizdar (Eski Dizdar Ali)” diye bahsedilmektedir, daha sonra Dizdar İdris Beğ görevi devralacaktır. (MC. O. 79, vr. 7b., 17a.; BOA TT.d. 12: s.123) 1519 yılında ise, Gelibolu Kalesi’ndeki hizmetlilerin isimleri şunlardı; Gelibolu Kalesinin Dizdarı Bali Ağa, Kale Kethüdası Kasım-ı Siyah, kaledeki İmamın adı Hasan Fakih, Kale mahzeninden mükellef olan hizmetli Sofu Ali, Nakkarazan Hamza, Berber Mustafa, Tabbal Ahmet, Kürekçi Bali, Hayyat Mustafa bin Hamza ise kaledeki diğer görevlilerdir. Bkz. BOA TT.d. 75: s.197., 202.-203.

⁹² Feridun Emecen, *Manisa Kazası*, Ankara 1989, s.44

⁹³ DİA, “Mustahfız” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s.109.

⁹⁴ Ömer Gezer, s.287.

⁹⁵ Örneğin; “*Timar-ı Abdi bin Yusuf ve Hızır Bali bin Balaban Subaşı, merdan-ı Kal’a-i Gelibolu*” (BOA TT.d. 75, s.204); “*Timar-ı Mustafa Görüce ve Piri bin Şeyh Ahmed an*

*Kal'a*⁹⁶ veya “*hisarerî*” de denilen zümre, suçu sebebiyle adı yeniçeri kütüğünden çıkarılanlardan ya da ileri yaşlı Dergâh-ı âli yeniçerileri eskilerinden mürekkepti.⁹⁷ Mustahfızlar kale içinde kendilerine tahsis edilen evlerde veya kulelerde taksim edilmiş odalarda yaşıyorlardı.⁹⁸

Gelibolu Kalesi'nde 1475 yılında 58 mustahfızân (muhafız) varken 1499 yılında 11'e düşmüştür. Fakat 1499 yılı kayıtlarında yalnızca “*cemâ'at-i der piyâdegân ve yeniçeriyân, azabân (...) der- kal'a-i Gelibolı*” başlığı altında yalnızca ulufe alan kale neferleri kaydedilmiş olup timar tasarruf edenler yazılmamıştır.⁹⁹ 1519 yılında ise tamamı timar tasarruf eden 26 muhafız yazılmıştır.¹⁰⁰ Tahrir defterlerinden takip edebildiğimiz kadarıyla ilerleyen süreçte Gelibolu Kalesi'nde timar tasarruf eden muhafız sayısında ciddi bir düşüş yaşanmakta olup 1530'da 13¹⁰¹, 1570'de ise 7 nefer bulunmaktadır¹⁰².

Osmanlı kalesindeki bir diğer önemli sınıf topçulardı. Osmanlı Devleti, XIV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren garnizonlarında topçu neferini istihdam etmeye başlamıştı. İlerleyen yüzyıllarda, toplar ve diğer ateşli silahlar, Osmanlı kalelerinin cephaneliklerinde merkezî bir konum kazanmış, topçu birlikleri ise garnizonların en kilit unsurlarından biri haline gelmiştir. Sayısal olarak Osmanlı Devleti'nin ateş gücü; gerek top ve topçu sayısı cihetinden, gerekse XV. yüzyıldan itibaren düzenli bir topçu teşkilatına sahip olmaları sayesinde, döneminin diğer devletleriyle mukayese edildiğinde üstün bir seviyede idi.¹⁰³

merdan-ı Kal'a-i Gelibolu”, (BOA TT.d. 434; vr.162a); “*Timar-ı Hacı Şaban ser-bölük merdan-ı Kala-i Gelibolu*” BOA TT.d. 490; s.280

⁹⁶ ‘Merdan’ terimi anlam olarak; erkekler, mertler ve yiğitler manasına gelmektedir. Mevacib defterlerinde askerî sınıflar zikredilirken çoğunlukla en başta kaledeki “*merdan-ı kal'a*” veya “*merdan cema'atı*” yazılırdı. Bu zümrenin muhtevasında dizdarların yanı sıra, sosyal ve dinî görevlilerde bulunmaktaydı. Orhan Kılıç, “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri”, OTAM, S.31, Bahar 2012, s.101.

⁹⁷ Ömer Gezer, s.285

⁹⁸ Semavi Eyice, “Kale”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s.235.

⁹⁹ BOA İE.ML. 1/2; s.3.

¹⁰⁰ BOA TT.d. 75; s.197-205.

¹⁰¹ BOA TT.d. 434; vr.157b-163a.

¹⁰² BOA TT.d. 490; s. 248-252., 275-276., 280-282.

¹⁰³ Ömer Gezer, s.290-291.; Osmanlı ordusu aslında, savaş sanatında ustalaşmış ehil topçu neferleriyle Avrupa'nın “*zanaatkâr topçularına*” kıyasla daha yetkin bir ateş gücüne sahipti. Ancak, bu tablonun Osmanlı topçusu açısından XVII. asırda, olumsuz yönde değişim göstermeye başladığı görülmektedir. Ömer Gezer, s.291.

1475 yılında hisar içerisinde ikamet edip Gelibolu Kalesi'ne hizmet eden farklı pozisyonlarda görev alan zümreler arasında en kesretli olanı "*cemā'at-i Topcıyân*" idi. Gelibolu hisarında askerî bir zümre olan topçular; "*Hacı Osman*" namındaki bir ocak kethüdasından ve 99 neferden mürekkepti. Bunların tamamı kaledeki toplardan sorumlu ulufeli askerlerdi. Gelibolu Kalesi'nde 1475'te topçular ocak kethüdası olan Hacı Osman, günlük 10 akçe yevmiye alırken, topçu neferleri günlük bir akçe alıyordu.¹⁰⁴ 902/1499 tarihli "*cemā'at-i Topcıyân-ı Gelibolı*" ismiyle kayıtlı bulunan bir evrakta Ser-topcıyân Piri Çelebi yevmi 8 akçe alırken, kalenin kethüdası Yusuf ise 6 akçe almaktadır. Bu tarihte topçu neferlerinin günlüğü ise bir akçeden bir buçuk akçeye yükselmiştir¹⁰⁵. 1519'da ise, ser-topcıyan Piri Çelebi'nin günlüğünün 20 akçe olduğunu müşahade ediyoruz¹⁰⁶. Gelibolu'da vakıf kuran topçu neferlerinin varlığına rastlıyor olmamız, onların maddi cihetten müferrah bir hayat sürdürdüklerini göstermektedir¹⁰⁷. Diğer yandan Osmanlı Devleti, XV. yüzyılın ikinci yarısında Gelibolu Boğazı'na karşılıklı olarak Kala-i Sultaniye ve Kilit'ül-bahr kalelerini yaptırıp buradaki personel sayısını arttırırken, Gelibolu Kalesi'ni ikinci, üçüncü dereceye düşürüp buradaki muhtelif personeli azaltma yoluna gitmiştir.¹⁰⁸ Bu durumdan kaledeki topçu askerleri de etkilenmiş olup 1475'te "*cemā'at-i topcıyân*" mevcudu 99 nefer iken, 1499 tarihinde sayıları 13'e düşmüştür.¹⁰⁹ Tarihler 1519'u gösterdiğinde topçu neferi sayısının 30'a çıktığını görüyoruz.¹¹⁰ 1600'lerin başında ise

¹⁰⁴ MC. O. 79, vr.88a; Gelibolu Kalesi'ndeki personel hakkında bir yazı kaleme alan Uğur Altuğ, MC. O. 79, vr.88a numaralı osmanlıca belgeyi değerlendiren okuma hatası yapıp "*cemā'at-i topcıyân*" bölüğünü "*cemā'at-i tavice*" diye okuyarak, "*hepsine ulufe bağlanmış doksan dokuz nefer tavice (atlı-akıncının) kale hizmetinde*" görevlendirildiğinden bahsetmektedir. (bkz. Uğur Altuğ, "Fatih Sultan Mehmed Döneminde Gelibolu Sancağındaki Kaleler", s.261.); Gelibolu Kalesi'ne hizmet eden mezkûr 99 asker tavice (akıncı) değil topçu neferidir.

¹⁰⁵ BOA İE.ML. 1/3; vr.2b; BOA İE.ML. 1/2; s.3; Hatta bazı topçu neferlerinin günlük yevmiyesi "5" akçeye kadar çıktığı görülmektedir. BOA İE.ML. 1/3; vr.2b

¹⁰⁶ BOA TT.d. 75; s.204.

¹⁰⁷ "*Vakf-ı Topcu Mustafa bin Abdullah ki, Gelibolu'da mezkur mescidin çerağı için vakf etmiştir... Nakdiyye 200*" BOA TT.d. 75; s.459.; "*Vakf-ı merhum Bali Bey, ser-köhne-i topcıyân-ı Dergâh-ı Ali, 10 bab dükkamı Gelibolı'daki muallimhanenin mesâlihi için vakf idüb (...) tevliyet vakfı vefatından sonra Dergâh-ı Ali'de her kim topçılar-başı olursa mütevellî ola deyü meşruttur*". BOA TT.d. 75; s.492.

¹⁰⁸ Gelibolu Kalesi'nin tarihî süreç içerisinde ehemmiyetinin azaldığını anlamak noktasından bir örnek; Boğaz'dan geçen sefinelerin yoklanması vazifesi Gelibolu Kalesi dizdarının görevi iken, sonradan bu vazife Kilitülbahr Kalesi dizdarına tevdi edilmiştir. (bkz. Çalışmamızın 65. Dipnotu)

¹⁰⁹ BOA İE.ML. 1/3; vr.2b

¹¹⁰ BOA, TT.d. 75, s.50.

topçular bölüğü 28 nefer olarak kaydedilmiştir.¹¹¹ Kanunnameye göre, haftada iki gün Osmanlı topçusu talim yapmak mecburiyetindeydi; bu hususta payitaht, kale dizdarlarına ve valilerine ihtimam göstermeleri gerektiğini hatırlatan hükümler göndermiştir. Ne var ki işinin ehli usta bir topçu kolay yetişmiyordu. Osmanlı kalelerindeki topçuların ve humbaracıların “beklemek ve ta'allüm eylemek” görevlerinin birer parçası olduğu halde birçok humbaracı ve topçunun bu işin müzahemetinden şikve ederek timarını eşkinici yahut lağımçı timarına tebdil ettirmek için merkeze müracaat ettiği görülmektedir.¹¹² Diğer yandan sorumlu olduğu bir kaleden başka bir yerde ikamet edenler de “terk-i kal'a ve terk-i hidmet” olarak addedilir ve azledilirdi. Kapudan Paşa'ya gönderilen bir hükümde; Gelibolu, Boğazhisarı, Bozcaada ve Midillü kalelerinde “vâki olan kal'anın müstahfizların, gariplerin ve topçuların kal'ayı beklemeyüb her biri kendü hevâsında gezüb (...) ekseri nâ-mevcûd bulunmağla”, Tersane-i Amire katiplerinden Mustafa Beğ'e “zıkr olunan kal'a neferatının (...) yerlü yerinde teftiş ü tefahhus idub nâ-mevcûd olup hidmete gelmeyüb kendi hevâsında olanları defter idüb mu'âccelen südde-i sa'âdete” bildirmesi istenilmektedir.¹¹³ Bir diğer hükümde ise, kalede bulunmayıp “ahar diyârda olanların yerlerine müstehakların” yazılmasına karar verilmiştir.¹¹⁴ Kale neferinin; “yarar ve emekdâr, mahall-i müstehakk, hizmet-i pâdişâhide sezâ-vâr, kal'ayı hıfz u hırâset etmeye kâdir” gibi vasıflara sahip olması aranan özelliklerdir.¹¹⁵ Payitahtın itina ile üzerinde durduğu bir diğer konu, Gelibolu Kalesi'nde topçu neferi kadrosunda yer açıldığında “min-ba'd kal'a-i mezbûrede topcı gedüğü mahlûl oldukda anda olan topcıbaşı marifetiyle nâ-ehillere gedük” verilmemesi sıkı bir şekilde tenbih edilmektedir.¹¹⁶

Topçular, kale burçlarına yerleştirilen büyük çaplı toplarla düşman kuşatma makinelerine ve piyadelerine ağır zayıatlar verebilmekteydi. Bu durum aynı zamanda Osmanlı kalesinin uzun süre direnç gösterebilmesini de temin ediyordu. Osmanlı kalesinde kullanılan toplar, genellikle ağır toplar olup kale rampalarında konuşlandırılmışlardı. Bu toplar bilhassa

¹¹¹ BOA, D.BŞM 127, s.3.

¹¹² Ömer Gezer, s.291-293.

¹¹³ BOA A. DVNSMHM. d.18, 214b/1.

¹¹⁴ BOA A. DVNSMHM. d.75, 164/312.

¹¹⁵ Ömer Gezer, *Kale ve Nefer: Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü, 1699-1715*, İstanbul 2020, s.270-272.; “yarar ve şecâ'at-şi'âr olub mahall ve müstehak” bu tarz vasıflar gerek kaledeki muhafızlarda gerekse dizdar, kale kethüdası, topçu neferi vs. tüm kale personeline aranan bir niteliktir.

¹¹⁶ BOA A. DVNSMHM. d.19/569, s.283.

Bağdat, Budin, Belgrad veya payitahta giden yolu muhafaza eden Gelibolu Boğazı'ndaki kalelerde nazara çarpmaktadır¹¹⁷. Balyemez, bacaluşka, şayka, darbzen (sur döven), kale-kûb (kale döven) gibi toplar klasik dönem Osmanlı topçuluğunda ön plana çıkmaktaydı. Özellikle kale topu ve muhasara topları olarak tercih edilen balyemezler 5 ilâ 22 okkalık (6-27 kg) gülleri fırlatabiliyordu. Balyemez topu ile birlikte kullanılan şaykaların uzun olanları 19, 20, 21 karış (418, 440, 462 cm uzunluğunda) olup 12 okkalık (15kg) gülleyi ateşleyebiliyordu.¹¹⁸ Diğer yandan nakliyesi kolay olduğundan mütevellit, ayrıca 2 ilâ 3 metre boyunda olup 2-9 kg ağırlığında gülle atabilen darbzen topları da çok rağbet görüyordu. Darbzen topu da tür olarak şahî (büyük), miyane (orta) ve küçük olmak üzere üçe ayrılıyordu¹¹⁹.

Kalede topçular bölüğüne yardımcı olan cebecilerden de burada bahsetmek yerinde olacaktır. Cebeci ocağı, yeniçeri askerine kurşun, barut, tüfek, zırh, kılıç, yay, ok kısacası her türlü silah ve savaş malzemesi temin eden sınıftır. Kalede görev yapan cebeciler, kale neferinin savaş ekipmanını ve mühimmatını temin etmekle vazifelidirler¹²⁰. Gelibolu Kalesi'nde “*cemâ'at-i cebeciyan*” ismiyle maruf, ulufeli 4 kişiden müteşekkil askerî bir sınıfın mevcudiyetini müşahade ediyoruz. Bu sınıfın başındaki “*Sungur gulâm-ı mîr*” yevmi altı akçe maaş almaktadır. Hamza veled-i Şahin yevmi üç akçe, diğer iki cebeci ise birer akçe yevmiye almaktadır.¹²¹

Gelibolu Kalesi'nde kalabalık bir askerî zümreyi teşkil eden diğer bir cemaat, zenberekçilerdir. “*cemâ'at-i zenberekciyan-ı Kal'a-i Gelibolu ki ulufe yemezler harâcetan ve ispençden ve sâ'ir avârizdan mu'âf ve müsellemlerdir*”¹²². Bir çeşit kurulu yay ve oktan ibaret bir silah olan

¹¹⁷ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, çev. Kahraman Şakul, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s.43.

¹¹⁸ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, çev. Kahraman Şakul, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s.152-153.

¹¹⁹ Ferudun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul 2018, s.33.

¹²⁰ Yasemin Kılıçarslan, “Cebeci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul 1993, s.182-183.

¹²¹ M.C.O 79, vr.88a.; Bu konuda Uğur Altuğ, belgeye atıfta bulunarak ulufe tasarruf eden 4 cebeci ve 2 demirci olmak üzere toplamda 6 Rum kökenli gayr-i müslimin Gelibolu Kalesi'ne hizmet ettiğini ifade eder. Bkz. Uğur Altuğ, “Fatih Sultan Mehmed Döneminde Gelibolu Sancağındaki Kaleler” *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Sayı 20 (2016) s.261. Bu hatalı bir değerlendirmedir. Zira Gelibolu Kalesi'nde tanzif edilen 4 cebecinin isimleri “Sungur gulâm-ı mîr”, “Hamza gulâm veled-i Şahin”, “İsmail” ve “Atmaca” yani Türk-İslam kimliğini taşıyan isimlere sahipler. Diğer yandan “Cemaat-i Demürçian” bölümü 2 kişi değil, “Kethüda Kosta veled-i Yorgi”, “Kosta veled-i Beğlü?” ve “Yorgi veled-i Yani”den mürekkep 3 kişidir. Bkz. M.C.O 79, vr.88a

¹²² M.C.O 79, vr.86a.

zenberek¹²³ aletini kullanan bu cemaatin 1475'teki sayısı 57 nefer olup 35'i Kala-i Gelibolu'ya, 22'si ise Burgaz Kulesine hizmet etmektedir.¹²⁴ 1519'da ise, 49 nefer zenberekçi ve 25 nefer de bunların oğulları vardı. Zenberekçilerden 17'si Burgaz'a, 32'si Gelibolu Kalesi'ne hizmet etmekle mükellef olup haraç vermektedirler. Fakat avarızdan muaftılar.¹²⁵ 1530'da ise, 22 neferden müteşekkil "*cemā'at-i zenberekciyân*" taifesinden ayrı olarak 52 kişinin oluşturduğu "*cemā'at-i zenberekciyân-ı keferi*" bölümü bulunmaktadır.¹²⁶ Ayrıca kalede zenberek silahını kullananlara ok tedarik eden bir cemaat dahi vardı. Bunlar "*cemā'at-i Zenberek Okun Yontuclar*" ismiyle kayıtlı idiler. Bu bölümün iki mensubu vardı ve ulufe almıyorlardı. Kaleye yılda 7.200 zenberek oku tedarik ederlerken birisinin oğlu dahi büyüyüp bu cemaate dahil olmuştur. Dolayısıyla sayıları üçe çıkan bu zümre Gelibolu Kalesi'ne yılda 10.800 zenberek oku temin eder hale gelmiştir¹²⁷. Bu satırlardan çıkarılacak yorum, 1475 tarihinde Gelibolu Kalesi'nde tüfenk kullanımının henüz tam olarak yaygınlaşmadığıdır. Nitekim Osmanlılar ateşli silahlardan topu 1389'dan beri etkin bir şekilde kullansalar da tüfenklerin yeniçeriler arasında ve kalelerde yaygınlaşması sonraki tarihlerdedir. Tüfekte teçhiz edilen yeniçerilerin sayısı XV. asrın sonlarına doğru artmaya başlayıp, XVI. asrın ortalarında ise neredeyse tamamı tüfekte donatılmıştı.¹²⁸ Bu tarihe kadar Osmanlı kalelerinde tüfek kullanan askerlerle, zemberek adı verilen yayı kullanan neferleri birlikte görmek mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin askerî yapısı, sadece savaşçı birliklerden ibaret olmayıp, kalelerde vazife yapan birçok sivil ve yarı-askerî personeli de kapsamaktaydı. Söz konusu bu personeller, hem muharip ordunun

¹²³ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, İstanbul 1986, s.373.

¹²⁴ M.C.O 79, s.86a-87b.

¹²⁵ "*Gelibolu kalasına zenbürekçilik hidmetin iderler. Harac virürler. Çiftlik dutmazlar. Kimin yerinde ekerlerse öşrin virürler ve bağlarının haracın virürler. Avarız-i divaniyeden muaf ve müsellemlerdir.*" Zenberekçi neferlerin oğulları defterde "*Ebna-i Zenbürekciyan-ı mezkurin*" başlığı altında yazılıp 25 kişi kaydedilmiştir. BOA TT.d. 75, s.58-59

¹²⁶ BOA TT.d. 434, vr.29b-30a.; "*Cemā'at-i keferi-i Zeneberekciyân ki Gelibolu Kal'asına ve Bergoz'a zenberekçilik hidmetin idüb haraç virürler çiftlik dutmazlar her kim bir yer eker ise öşrin virürler ve bağlarının dahi ??? virürler bağlarından hâsıl olan şıradan evlerinde içdikleri birer fuçudan resm-i gümrük virmezler sattıkları hamırdan kânûn üzerine resm-i gümrük virürler, sancakbeği cânibinden resm-i fuç alınmaz avâız-ı divaniyeden ve tekâlf-i örfiyeden mu'af ve müsellemdir idgeldükleri kal'a hidmetinde gayri hidmet teklif olunmaya deyü ellerinde olan ahkâm-ı şerîfde buyrulmuştur, ber-muceb-i emr defter-i cedid-i sultâniye kayd olundu.*" BOA TT.d. 434, vr.29b.

¹²⁷ MC.O. 79, vr.87b.

¹²⁸ Gabor Agoston, Barut, *Top ve Tüfek. Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, çev. Tanju Akad, İstanbul 2006, s.46-47.

ihtiyaçlarını hem de garnizon hayatının devamlılığını sağlamaktaydı¹²⁹. Ayrıca garnizondaki neferlerin moral ve disiplinlerini muhafaza etmekte, dolaylı olarak etkili olmuşlardır. Gelibolu Kalesi'nden örnek verecek olursak burada görev yapan; imam, aşçı-börekçi, terzi-çizmeci, davulcu-zurnacı, cerrah ve berber gibi unsurlar Osmanlı kalelerinin sosyal dokusunun ve askerî organizasyonunun birer parçasıdır. Kalelerde vazife yapan imamlar, hisar erlerinin dini ihtiyaçlarını karşılamının ötesinde, kalede maneviyatın, moralin, birlik ve beraberliğin korunmasında önemli bir işleve sahiptir. Askerî zaferler için dualar edilmesi, hutbe okunması, kalede namazların cemaatle kılınması gibi faaliyetler, hisar erlerinin motivasyonunu arttırmaktaydı. Ayrıca, askerî disiplinin korunmasında ahlakî bir otorite olarak da yer alan imamlar, zaman zaman nizâmî kuralların dinî meşruiyetiyle pekiştirilmesine katkı sağlamaktaydılar¹³⁰.

Diğer yandan kaledeki askerlerin beslenmesi, fiziki yeterliliklerinin muhafaza edilmesi bakımından yemekhane bölümünde hizmet veren aşçı, kazancı, börekçi gibi sınıflar ehemmiyet kesp etmektedir. Aşçılar yalnızca yemek pişirmekle kalmayıp gerektiğinde erzakın korunması konusunda da görev alırlardı. Nitekim 1596'da Haçova muharebesinde Osmanlı ordugâhına kadar sokulan Avusturya askerleri yağmaya dalınca onlara karşı mücadele eden yine Osmanlı ordusunun arka hizmetlerinde görev alan aşçı, kasap, habbaz, bakkal, bozacı vs. gibi sefere katılan orducu esnafıydı¹³¹. Ayrıca kaledeki aşçılar, düşman kuvvetlerinin kaleyi kuşatma altına almaları durumunda erzakın iktisatlı kullanımı ve ona göre karşı hazırlık yapılmasında ön plana çıkmaktaydılar. Kaledeki diğer bir zümre, terzi (hayyat) ve çizmeci (muze-duz) gibi askerî personelin kıyafetlerinin onarımı ve üretimini üstlenen meslek grubuydu. Gelibolu Kalesi'nde 1475 ve 1519 tarihli tahrirde varlığına rastladığımız¹³² bu sınıfın, özellikle kış aylarında soğuktan korunma ve muharebe zamanı neferlerin uygun bir libas giyimi bakımından oldukça önemli roller üstlendiği düşünülebilir. Gelibolu Kalesi'nde bulunan davulcu ve zurnacılar (tabbal, nakkarazen,

¹²⁹ Bülent Çelik, "Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı'nın Fonksiyonları", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3 (2018), s.137.

¹³⁰ Necati Döğüş, "Osmanlılarda İmamlık Müessesesi ve Vakıflar", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C.6/1 (2021), s.45-49.; Kemal Beydilli, "İmam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.22, İstanbul 2000, s.181-186.

¹³¹ Bülent Çelik, "Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı", *SUTAD*, Sayı 44 (2018), s.261-262.; Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s.233-234.

¹³² "Mustafa muze-duz", BOA TT.d. 75: s.203.; "Ahmed hayyat", "Mustafa bin Hamza hayyat" MC. O. 79: vr.12b., 78b.

surnayı)¹³³ Osmanlı askerî kültüründe yalnızca eğlence ve törenlerde kullanılan bir unsur değil, aynı zamanda kale neferlerinin savaş vaktinde moral ve motivâsyonunu arttırıp, psikolojik dayanıklılığını takviye eden bir sınıftır. Öte yandan kalede nöbetçi değişimi, savaş alarmı, sabah kalk borusu gibi askerî işaretlerin ifa edilmesini yine bu sınıf üstlenmişti¹³⁴. Kalede bulunan cerrahlar ise, muharebe vaktinde yara alan askerlerin tedavisiyle ilgilenmiş olup, XV. yüzyılda cerrahların uyguladığı yöntemler küçük operasyonlardan ibaretti. Birçok hastalık, yaralanma ve kanamalar, asırlardan beri kullanılagelen koterizasyon/dağlama/key yöntemi ile tedavi ediliyordu. XV. yüzyıldaki cerrahi operasyonlar; kan almak, sünnet, dış çekmek, savaşlardaki kesici alet ve ok yaralanmaları ile muhtelif kazalar neticesinde oluşan apse ve iltihaplara yapılan müdahalelerden ibaretti¹³⁵. Kalede bulunan berber ise, neferleri tıraş etmekle birlikte hijyenin sağlanması hacamat, sülük metodu ile kan alma, şişe çekme ve “alat-ı cerrahiyeden” olan kerpetenle dış çekme gibi işlemleri yaparak kale halkının sağlığını desteklemekteydi¹³⁶.

Gelibolu’da kaledeki neferat evlerini, hassa odalarını, hassa dükkânlarını, mahzen ve kervansarayları tamir etmekle mükellef meremmetçiler mevcuttu. Bunlar haraç ve ispenç verip avarız-ı divaniyeden ve tekalif-i örfiyeden muafırlar¹³⁷. Meremmetçilerin sayısı 1475’te 14 kişi olup¹³⁸, bu tarihte Lapseki ve Gelibolu iskelesinin tamir edilmesi vazifesiyle tavzif edilmişlerdi. Bu husus defterde; “*Cemâ’at-i meremmetciyân ve baltacıyân ki Gelibolu iskelesi ile karşusunda olan iskeleyi* (Lapseki İskeleyi)

¹³³ “Veli-yi Surnayı”, “Abd-yi Nakarazen”, “Hamza-i Tabbal” BOA TT.d. 75: s.203.

¹³⁴ Nebi Bozkurt, “Davul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul 1994, s.53-55; Aytunç Aydın, “Osmanlı Belgeleri Işığında Zurna ve Zurnazenler”, *EJMD*, Sayı 17 (2020), s.260-264.

¹³⁵ Nuran Yıldırım, “On Beşinci Yüzyıla Ait Türkçe Cerrahnâmeler”, *Lokman Hekim Journal*, Sayı.1 (2011), s.19.; 1519 yılında Gelibolu Kalesi’nde Mustafa ve Hızır isiminde 2 cerrah bulunmaktaydı. “Cerrah Mustafa” BOA TT.d. 75; s.199-200; “Cerrah Hızır an merdan-ı Kal’a-i Gelibolu” BOA TT.d. 75; s.201.

¹³⁶ Sadık Müfit Bilge, “Osmanlı İstanbul’unda Berber Esnafı”, *Osmanlı İstanbul’unda Esnaf ve Ticaret*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018, s.80-86.; Gelibolu Kalesi’ndeki berber için bkz. “Mustafa-yı Berber” BOA TT.d. 75; s.203.

¹³⁷ “*Hâssa dükkânların ve mahzenlerin ve kârbânsarayın ve kal’anın evleri meremmetin ve hâssa odaların meremmetin iderler. Mâ-tekkaddemden duta geldikleri çiftlikleri tasarruf iderler. Harâc ve ispençe virürler. Hâssa-i hümâyûn için zabt olunur. ‘Avâriz-ı divâniyyeden ve tekalîf-i ‘örfiyyeden mu’âf ve müsellemelerdir.*” Bkz. BOA TT.d. 75, s.51.

¹³⁸ Gelibolu Kalesi’ne hizmet eden 14 meremmetçi den üçü “*cemâ’at-i meremmetciyan-ı diğer ki dışardan hizmet ederler ulufe yemezler*”, diğer 11 meremmetçi ise kale içinde ve civarında ikamet etmektedir. Diğer yandan 14 meremmetçinin tamamına yakını gayr-i müslim ismini taşımaktadır. Bkz. M.C.O 79, vr. 87a

meremmet ederler ulûfe yemezler ve avâriz-ı dîvâniyeden mu'âf ve müsellemlerdir ellerinde pâdişâhımızın hükm-ı hümayunu vardır” diye kayıtlıdır.¹³⁹ 1498 yılında sayıları 10’a kadar düşen “*cemâ’at-i meremmetciyân-ı der Gelibolu*” bölümünün 20 yıl önceki demografik hususiyeti ile mukayese edildiğinde bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. 1475’te kaleye hizmet eden meremmetçilerin alelekseri gayri müslim iken 1498 tarihli evrakta; Ser- meremmetçi Şehabeddin, Hamza, Nasuh, Mustafa ve Süleyman gibi Türk-İslam hüviyetini taşıyan isimlere rastlıyoruz. Bu tarihte ser meremmetçi Şehabeddin 9 akçe yevmiye alırken diğer meremmetçilerin günlüğü 1 ilâ 6 akçe arasında değişmektedir.¹⁴⁰ Tarihler 1519’u gösterdiğinde meremmetçilere 3 kişi daha eklenerek toplam sayıları 13 olmuştur.¹⁴¹ 1530’da tekrar sayıları artarak 18’e yükselmiştir. Bunlardan üçü kalenin tamiri vazifesine tayin edilirken, 15’i limanın tamirat ve tadilatına sevk edilmiştir.¹⁴² 1577 tarihli Gelibolu Kadısına gönderilen hükümde, “*meremmetçi on sekiz nefer olub defter-i hâkanide avâriz dîvâniyeden ve tekâlîf-i örfiyyeden mu’âfiyetle Gelibolu’da hâssa dükkânların ve mahzenlerin ve kâruban sarayların ve hassa evlerin ve kal’a evlerinin meremmetini*” ifa ettiklerini bildirmektedir.¹⁴³

Tablo 1.1 XV. Yüzyılın son çeyreği ile XVI. yüzyılın son çeyreğinde Gelibolu Kalesi ve Bergoz Kulesi’ne Hizmet eden Askerî Personel ve Destek Personellerinin Yıllara Göre Dağılımı¹⁴⁴

¹³⁹ M.C.O 79, vr. 87a

¹⁴⁰ BOA İE.ML. 1/3; vr.3b

¹⁴¹ BOA TT.d. 75, s.51.

¹⁴² Defterde belirtilen 18 nefer meremmetçiden 3’ünün şerhinde “*hisara mûte’allik evleri meremmet ider*” diye ibare bulunmaktadır. “*Cemâ’at-i meremmetciyân ki Gelibolu’da vaki olan hâssa ve dükkânların ve mahzenlerin ve kârubân sarayların ve hâssa odaların ve kal’anın evlerinin meremmet idüb harâçların virürler. Kendüler içdüğü birer fuçı hamrlardan resm-i gümrük virmezler sattukları hamrlardan kânûn üzere resm-i gümrük virürler, sancakbeği cânibinden fuçı resmi alınmaz avâriz-ı dîvâniyeden ve tekâlîf-i örfiyyeden mu’âf ve müsellemler olub ellerinde ahkâm-ı şerîf vardır zikr olunan meremmetciden kal’a-i mezbûre meremmeti mesâlihine mahsus meremmeti olmağın cüzzi meremmet vâki oldukda imal? olunub meremmet olunduğu ecilden evler harabe meşreb olub kal’a-i mezbûre meremmetine üç nefer meremmetçi tahsis ve tayin olundu. Tayin olunan üzere kal’a-i mezbûrda i’zâm olan meremmet hidmetin edâ kılalar vech-i meşrûh üzere avâriz-ı dîvâniyeden ve tekâlîf-i örfiyyeden mu’âf olub aher hidmet teklif olunmaz”* BOA TT.d. 434; vr.30a.

¹⁴³ BOA MAD. d. 7534; vr.496/2

¹⁴⁴ Bergoz’a hizmet eden personel sayısı “+” işaretinin sağına yazılmıştır. Cemaat-i zenberekciyan oğulları bu tabloya dahil edilmemiştir. Ayrıca bu gruplardan bir kısmı – kalafatçı, makaracı gibi- Gelibolu Kalesi’nin önünde bulunan limanda da hizmet vermekteydiler.

Kaleye Hizmet Eden Sınıflar	1475 ¹⁴⁵	1499 ¹⁴⁶	1519 ¹⁴⁷	1530 ¹⁴⁸	1570 ¹⁴⁹
Dizdar	1	1	1	1	1
Kethüda	1+1	1	1+1	1	1
Kâtip	1	-	-	1	-
Mustahfız	58+14	11 ¹⁵⁰	26	13	7
Topçu	99	13	30	-	28
Cebeci	4	-	3		-
Zenberekçi	35+22	-	32+17	52+22	-
Zenberek Oku Yontucu	3	-	-	-	-
Meremmetçi	14 ¹⁵¹	10	13	18	18
Müteferrika	2	4	-	-	-
Kalafatçı	6	57 ¹⁵²	29	-	-
Boyacı	3	-	-	-	-
Demirci	3	-	-	-	-

¹⁴⁵ MC. O. 79; vr. 65b-78a., 82a-83a, 86a-88a/b

¹⁴⁶ BOA İE.ML. 1/3; vr. 1a-3b.; BOA İE.ML. 1/2; s.2-3.

¹⁴⁷ BOA TT.d. 75; s.49-52., 58-59, 197-205.

¹⁴⁸ BOA TT.d. 434; vr.157b-163a.

¹⁴⁹ BOA TT.d. 490; s. 248-252., 275-276., 280-282; BOA, D.BŞM 127, s.3.; BOA MAD. d. 7534; vr.496/2

¹⁵⁰ “Cemaat-i Ser Piyadegan” başlığı altında verilmiştir. Bkz. BOA İE.ML. 1/2; s.3.

¹⁵¹ 14 neferden 11 şahıs “Cemā’at-i Meremmetciyan ve Baltacıyân ki...” diyerek iki farklı zümre birlikte listelenmiştir. MC.O 79, vr.87a.

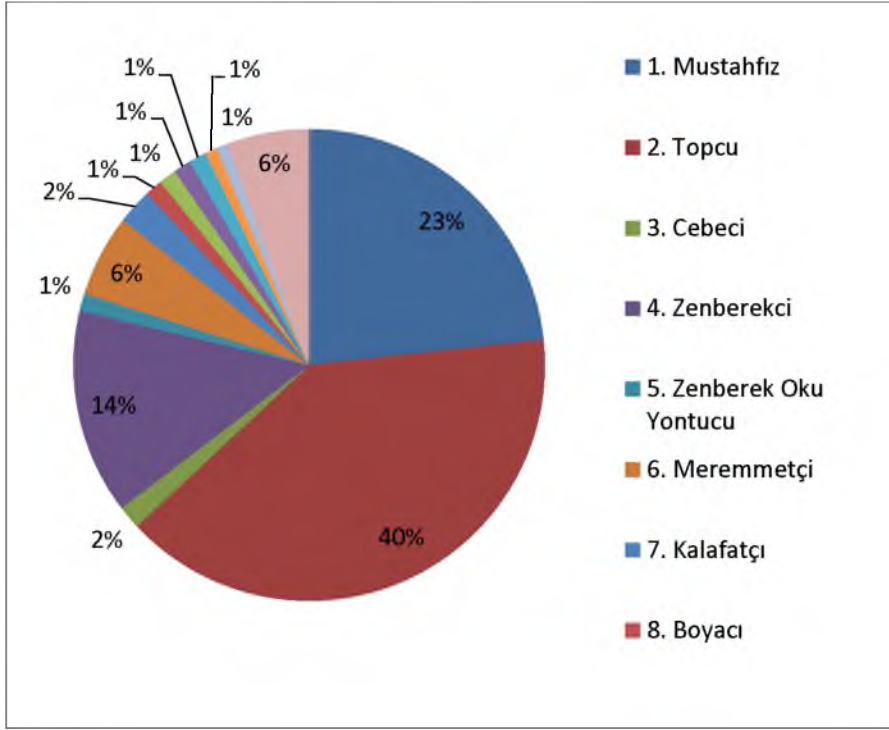
¹⁵² Cemā’at-i Kalafatçıyân ile Neccarân sayısı birlikte verilmiştir. BOA İE.ML. 1/3; vr. 2a; Ayrıca bu tarihte mezkûr iki sınıfta vazife yapan personel sayısının fazla olmasının bir nedeni, Gelibolu tersanesinde gemi yapımı için ekstra neccar ve kalafatçı ustanın çalıştırılmak üzere talep edilmesidir. Daha sonra neccar ve kalafatçıların bir kısmı Gelibolu’dan İstanbul’a gönderilmiştir. Bkz. BOA A. DVNSMHM. d.10/554, s.340.

Makaracı	3	-	3	-	-
Urgan Bükücü	3	-	-	-	-
Bıçakçı	2	-	-	-	-
Kumbaracı	-	-	8	-	-
Neccar	2	57 ¹⁵³	7	-	-
Üstübüciyan	-	-	3	-	-
Aşçı/Tabbah	1+1	-	1	-	-
Börekçi	1	-	-	-	-
Gazancı	1	-	-	-	-
Hayyat	1+1	-	1	-	-
Tabbal	1+1	-	1	-	-
İmam	1+1	-	1+1	1	-
Berber	-	-	1	-	-
Nakkarazen	1	-	1	-	-
Sumayi		-	1	-	-
Değirmenci	1	-		-	-
Nalband	1	-	1	-	-
Mahzenci	-	-	1	-	-
Muze-duzi	-	-	1	-	-
Cerrah	-	-	2	-	-
Bevvab	1	-	-	-	-

Grafik 1.1. 1475 Yılında Gelibolu Kalesi Personellerinin Dağılımı¹⁵⁴

¹⁵³ Buradaki neccaran taifesi kalafatçılarla birlikte yazılmıştır. Bkz. Bir önceki dipnot.

¹⁵⁴ MC. O. 79; vr. 65b-78a., 82a-83a, 86a-88a/b ; Bu listede bulunan “diğer hizmetliler” bölmesini oluşturan zümreler; kethüda, katip, aşçı, gazancı, hayyat, tabbal, imam, nakkarazen, nalband, bevvab gibi mesleklerdir. Ayrıca kalafatçı, makaracı ve urgan bükücü gibi sınıflar Gelibolu Kalesi ile birlikte bu kalenin bitişiğinde bulunan limana da hizmet etmektedirler.

4. Malkara Kazası'nın Gelibolu Sancağı İçerisindeki İdarî Konumu ve Ekonomik Potansiyeli

Süleyman Paşa 1357 senesinde bir kaza sonucu vefat ettiğinde Doğu Trakya'nın bir kısmı Osmanlıların yönetimindeydi. Batıda Keşan, Doğu'da Tekirdağ'ın alt sınırı, Kuzeyde Malkara ve Güneyde Eceabat'a kadar olan topraklarda, Avrupa'daki Osmanlı Devleti'nin çekirdeğini temsil eden ve varlığını Batı Anadolu'nun çeşitli kesimlerinden gelen Türk kökenli göçebelerin daimi iskânı ile güvence altına alınan yeni bir Osmanlı idari birimi, Paşa Sancağı meydana çıkmıştı¹⁵⁵. Rumeli fetihlerinin ilk merkezi ve kısa süreliğine de olsa Rumeli eyaletinin ilk paşa sancağı Gelibolu'dur¹⁵⁶. İlerleyen yıllarda Gelibolu sancağı Osmanlı denizcilik yönetim merkezi olarak ön plana çıktı. Aynı zamanda Osmanlı

¹⁵⁵ Andreas Külzer, *Tabula Imperii Byzantini 12 Ostthrakien (Europe)*, edd. Johannes Koder, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2008, s.160.

¹⁵⁶ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.5, İstanbul 1992, s.402.

donanmasını idare eden kaptan-ı derya, burayı üs olarak belirledi¹⁵⁷. Zira XVI yüzyılın ilk çeyreğine kadar kaptan-ı deryalık vazifesine getirilenler, eş zamanlı olarak Gelibolu sancakbeyliği görevini de ifa ediyorlardı¹⁵⁸. Gelibolu sancağı idarî olarak kaptan-ı deryalara tahsis edildiğinden dolayı münferit bir yapı arz ediyordu. Fakat şeklen Rumeli beylerbeyliğine bağlıydı¹⁵⁹. Rumeli Beylerbeyliğinin paşa sancağı Edirne olmasından sonra bile Gelibolu, Osmanlı Devleti'nin ve bilhassa Rumeli eyaletinin stratejik ve askerî bir merkezi olma özelliğini uzun seneler sürdürmüştür¹⁶⁰.

Fatih Sultan Mehmet, II Bayezid ve Yavuz Sultan Selim'in saltanat yıllarında Gelibolu Sancağı ile alakalı hukukî ve idarî bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan ilki Fatih Sultan Mehmet zamanında, 1475 senesinde tutulan Gelibolu tahrir defteridir. İlgili defterde Gelibolu Sancağına bağlı bulunan Gelibolu merkez, Malkara, Seydi-Kavağı, Bolayır kazalarından, ayrıca bu idarî birimlerin Abri, Ece Ovası, Evreşe, Harala, Kariyaya gibi nahiyelerinden bahsedilmektedir¹⁶¹. II. Bayezid zamanında ise, sadece Gelibolu'ya tabi Limnos Adası'na dair H.895/M.1489 tarihli kanunname bulunmaktadır¹⁶². Yavuz Sultan Selim dönemine geldiğimizde, H.925/M.1519 tarihinde kaleme alınan Gelibolu tahrir defterinde, sancak genelindeki kaza ve nahiyeler sıralanmıştır. Söz konusu deftere göre Gelibolu merkez kazasına bağlı olarak; Gelibolu, Bolayır¹⁶³, Kariyaya, Evreşil, Eceovası ve Cinbi nahiyeleri kaydedilmiştir. Bunun yanında Gelibolu Sancağı'nın en büyük ikinci kazası konumundaki Malkara'ya ait; merkez (Migalkara), Abri ve Harala nahiyeleri de defterde yer almaktadır. Aynı şekilde bu yıllarda Keşan Kazası'nın da Gelibolu Sancağı'na bağlı olduğu görülmektedir. Ayrıca 1519 tarihli mufassal tahrir

¹⁵⁷ Emecen, “Gelibolu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul 1996, s.5; 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri (937/1530), haz. Ahmet Özkılınç, Ali Çoşkun, Abdullah Sivridağ vd, Ankara 2002, s.1.

¹⁵⁸ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2006, s.36.

¹⁵⁹ 370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri (937/1530), haz. Ahmet Özkılınç, Ali Çoşkun, Abdullah Sivridağ vd, Ankara 2002, s.1.

¹⁶⁰ A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.3, İstanbul 1991, s.388.

¹⁶¹ BOA TT.d. 12; s.1., 16., 21., 45., 91., 129., 177., 199., 204.; Bu nahiyelerden Abri ve Harala yerleşim birimleri Malkara Kazası'na bağlıdır. “Nahiye-i Abri [tabi-i Migalkara]”, “Nahiye-i Harala [tabi-i Migalkara]”, BOA TT.d. 12; s.29., 37.

¹⁶² A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.3, İstanbul 1991, s.388.

¹⁶³ Gelibolu sancağındaki Bolayır isimli yerleşim birimi XVI. yüzyıldan itibaren kaza statüsünde olmayıp Gelibolu merkez kazasına bağlı nahiye statüsünde bir birimdir. Ancak “nefs” tabiriyle ifade edilmiştir. Bkz. “Nefs-i Bolayır tabi-i Kaza-i Gelibolu” BOA MAD d.2; vr.2b.; Nefs-i Bolayır” BOA TT.d. 75; s.367.

defteri, Limnos kazasının (İmroz, Limnos, Semadirek, Taşyoz adalarını kapsayacak şekilde) Gelibolu'ya tabi olduğunu ortaya koymaktadır¹⁶⁴. XVI. yüzyılın ikinci yarısına doğru Gelibolu Sancağı; merkez (Gelibolu), Malkara, Keşan, Tekfurdagi, İpsala ve Enez kazalarından oluşmaktaydı¹⁶⁵.

Akdeniz'deki adalar Osmanlı yönetimine girdikten sonra ilkin Rumeli eyaleti bünyesinde birer idarî birim olarak teşkilatlandırılmışlardır. 1534 Şubat'ında Barbaros Hayreddin Paşa'nın kaptan-ı derya olmasının ardından Akdeniz'deki adalar artık Rumeli eyaletinden ayrılmış ve kaptan paşanın yetki sahasına dâhil olmuştur. Söz konusu adalar ile birlikte Gelibolu Sancağı da Rumeli eyaletinden alınıp yeni kurulan “Cezayir-i Bahr-i Sefid” eyaletine dâhil edilmiştir¹⁶⁶.

Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin ilk kurulduğu yıllarda bu eyaletin paşa sancağı Rodos olup, Gelibolu'nun ise bu eyalete bağlı diğer bir sancak olduğu görülmektedir. 1541 senesine gelindiğinde ise Gelibolu, Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin merkezi konumunda olmuştur¹⁶⁷. Böylelikle beylerbeylik rütbesine de sahip olan Kaptan Paşalar, yine eskiden olduğu gibi “Paşa Sancağı” olarak Gelibolu Sancağı'nı tasarruf ediyorlardı. Kanuni Sultan Süleyman döneminin ilk zamanlarında Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin sancakları; Gelibolu, Rodos, Midilli, Karlı-ili, İnebahtı ve Eğriboz'dan müteteşekkil idi¹⁶⁸. II. Selim'in saltanat yıllarında Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin sancak sayısında artma gözlemlenmektedir. Söz konusu eyalete bağlı olan sancaklar şunlardır: Gelibolu, Eğriboz, Biga, İnebahtı, Karlı-ili, Koca-ili, Mehdiyye (Andros), Mezistre, Midilli, Nakşe, Rodos, Sakız, Sığla ve Sağacık¹⁶⁹.

¹⁶⁴ BOA TT.d. 75; s. 80-81., 83-84., 91., 117., 281., 291., 361., 366., 565., 593

¹⁶⁵ Orhan Kılıç, *Osmanlı Taşrasının İdari Taksimatı ve Yöneticileri Kuruluşları 19. Yüzyıla*, C.2. İstanbul 2021, s.522.

¹⁶⁶ Orhan Kılıç, *Osmanlı Taşrasının İdari Taksimatı ve Yöneticileri Kuruluşları 19. Yüzyıla*, C.I, s.110.; Bu eyaletin ismi Osmanlıca “adalar” anlamına gelen ‘cezayir’ kelimesinden türetilmiştir. İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2011, s.251.

¹⁶⁷ İdris Bostan, “Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu” Tarih Dergisi, Sayı 38 (2003) s.74-75; Orhan Kılıç, *Osmanlı Taşrasının İdari Taksimatı ve Yöneticileri Kuruluşları 19. Yüzyıla*, C.I, s.110-111.

¹⁶⁸ Ayhan Afşin Ünal, “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz, Ege Adaları) ya da Kaptan Paşa Eyaleti”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1/12 (2002), s.253.

¹⁶⁹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.7, İstanbul 1994, s.501.; Ayrıca Metin Kunt, II. Selim döneminin ilk yıllarında Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin 8 sancak olduğunu ifade eder. bkz. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İdaresi*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978), s.134-135.; III. Mehmed döneminde de Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin sancak sayısında

Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin bünyesinde bulunan Gelibolu Sancağı'na XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra Ferecik ve Gümülcine kazaları da bağlanmıştır.¹⁷⁰ Bu genişlemeye rağmen Gelibolu Sancağı'nın çekirdek bölgelerinden biri olma özelliğini sürdüren Malkara Kazası, idarî bakımdan üç nahiyeden oluşmaktaydı. Malkara Kazası'nın¹⁷¹ 1475-1601 yılları arasında; merkez (Migalkara), Abri ve Harala olmak üzere 3 nahiyeden müteşekkil yapısı süreç içerisinde korunmuştur¹⁷².

Gelibolu Sancağı'na bağlı Malkara Kazası, XV. ve XVI. yüzyıllar boyunca hem hayvancılığın hem de tarımsal üretimin yoğunlaştığı bölgesel bir ekonomik merkez niteliğindedir. Malkara'nın kırsal kesimindeki yerleşik raiyyetin özellikle hububat (buğday, arpa, yulaf, darı, çavdar vb) ziraatıyla meşgul olmaları, bölgedeki Yörük zümresinin ise hayvancılıkla uğraşması, kazanın çift yönlü bir ekonomik yapıya sahip olmasını sağlamıştır. Ayrıca Malkara'nın ekonomik canlılığı ve konum itibarıyla payitahta yakın olması cihetiyle ne zaman payitaht İstanbul'da et ve hububat ihtiyacı hasıl olsa, gereksinimin bir kısmı Malkara'dan tedarik edilmiştir¹⁷³.

Malkara'ya ait 1475 ile 1600 yıllarını kapsayan tahrir defterlerinde hem ürün vergisi (öşr-i cev, öşr-i alef, öşr-i dıhn, öşr-i hinta, öşr-i emrud, öşr-i badem vs) hem de raiyyet rüsumu (çift, bennak, bive, mücerred) ile adet-i ağnam, resm-i otluk, resm-i kıslak gibi vergiler düzenli olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlar kazanın tarım, hayvancılık ve nüfus üzerinden

herhangi bir artma veya azalma olmadan aynı şekilde devam etmiştir. (Bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameler ve Hukuki Tahlilleri*, C.8, İstanbul 1994, s.643.); Gelibolu Sancağı, Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaleti içerisinde XIX. Yüzyılın başına kadar merkez olma özelliğini korudu. (Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.11, İstanbul 2016, s.493); 1820 yılından evvel yazıldığı öngörülen bir deftere göre, söz konusu eyalet; Gelibolu, Kıbrıs, Kocaili, Rodos ve Sığla sancaklarından mürekkepti. (bkz. Ayhan Afşin Ünal, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Ege Adaları) Ya da Kaptan Paşa Eyaleti", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2002, 1(12);s.257.

¹⁷⁰ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameler ve Hukuki Tahlilleri* C.9, İstanbul 1996, s.581.; Emecen "Gelibolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul 1996, s.5.

¹⁷¹ "Der-kaza-i Migalkara" BOA TT.d. 434; vr.38b.; BOA TT.d. 490; s.214.

¹⁷² BOA TT.d. 12; s.29., 37., 211.; BOA TT.d. 75; s.196., 291., 365.; BOA TT.d. 434.; vr. 1a., 38b., 145a; BOA TT.d. 490; s.214., 254., 605.

¹⁷³ Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un et ve hububat ihtiyacının Malkara'dan karşılanmasına dair çeşitli arşiv vesikaları bulunmaktadır. Örneğin İstanbul'un artan et ihtiyacının karşılanmasına dair Malkara kadısına gönderilen yazı için bkz 3 No'lu Mühimme, 598 Hüküm; Aynı şekilde İstanbul'da zahire sıkıntısı çekildiğinden ötürü Malkara, İncecik, Hayrabolu'dan gönderilecek olan buğdayın Rodoscuk limanı vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmesi bkz. 5 No'lu Mühimme, hüküm 539.

alınan vergilerini ifade ederken aynı zamanda kazanın ekonomik gelirini ve canlılığını göstermektedir.

1475'te Malkara Kaza merkezinde “*resm-i bağât an nefş-i şehır, an kıst-ı bârgir-i esb, resm-i mumhâne, resm-i bozahâne, an dükkân-ı kassâb, an ihtisâb*” gibi vergi kalemlerinden 58.233¹⁷⁴ akçe geliri kaydedilen 33 mahalle bulunmaktadır. Ayrıca kaza merkezine bağlı 38 adet karyenin 96.891 akçe senelik geliri vardır.¹⁷⁵ Bu dönemde Abri Nahiyesi'ne bağlı 45 karyenin senelik geliri 94.764 akçe iken¹⁷⁶, Harala Nahiyesi'ne bağlı 50 karyenin senelik geliri 118.416 akçedir.¹⁷⁷ 1519 yılına gelindiğinde kaza genelindeki nahiyelerin vergi gelirlerinde artış gözlemlenmektedir: Malkara Nahiyesi 131.819 akçeye, Abri Nahiyesi 154.863 akçeye, Harala Nahiyesi'nin geliri ise 135.484 akçeye ulaşmıştır.¹⁷⁸ 1530 yılında 28 karyeye sahip olan Malkara Nahiyesi'nin geliri 110.143 akçeye düşerken, 26 karyelik Abri Nahiyesi'nin geliri 101.509 akçeye, 40 karye ve 6 mezraya sahip olan Harala'nın ise 115.322 akçeye gerilediği görülmektedir.¹⁷⁹ Bu dönem ekonomik gelir anlamında Malkara Kazası genelinde kısmî olarak gerileme yaşansa da uzun vadede her üç nahiyede ekonomik istikrarını devam ettirebilmiştir. Nitekim 1570 yılında Malkara Nahiyesi'nin senelik geliri 148.383 akçeye artarken Abri'nin 180.881 akçe ve Harala'nın ise 185.957 akçeye ulaşmıştır.¹⁸⁰ Bu dönem içerisinde Malkara Nahiyesi genelinde en fazla gelire sahip karye 12.706 akçelik geliri ile Hırala karyesidir.¹⁸¹ Abri Nahiyesi'nde ise ekonomik olarak öne çıkan karye 8555 akçe geliriyle Kalivya'dır.¹⁸² Harala Nahiyesi'nde ise 10.000 akçelik geliriyle Tekürcük Deresi köyü üretim ve devlete sağlanan

¹⁷⁴ BOA TT.d. 12; s.15-16.

¹⁷⁵ BOA TT.d. 12; s.211-264. Ayrıca Malkara Nahiyesi'nin 1475'te en çok gelire sahip karyeleri; 8422 akçelik Kuşlu-oğlu, 6086 akçe ile Kasım veled-i Sofu Karyesi ile 4855 akçe gelire sahip Kırık Ali Karyesi'dir. DA BOA TT.d. 12; s.243-245., 247-248.

¹⁷⁶ MC. O. 79; vr.52a-81b.; BOA TT.d. 12; s.16-21., 29-36.

¹⁷⁷ BOA TT.d. 12; s.21-24., 37-45.; MC. O. 79; vr.52a-84b.

¹⁷⁸ BOA TT.d. 75; s.80-81., 117-118., 198-207., 235-249., 279-321., 326-333., 338-347., 362-367., 393-418., 523-564.; 1519 yılında Malkara Nahiyesi bünyesinde en yüksek gelire sahip yerleşim birimi 9502 akçelik gelire sahip olan Kara Ahi karyesidir. BOA TT.d. 75; s.397-398.; Bu dönem Abri Nahiyesi'nin en yüksek gelirli karyesi 12005 akçe ile Kalivya'dır. BOA TT.d. 75; s.530-531.; Harala Nahiyesi'nin ise 8792 akçe ile Çavuşlu karyesi önde gelmektedir. BOA TT.d. 75; s.80-81.

¹⁷⁹ BOA TT.d. 434; vr.38b-39a., 58a-65a., 114a-173b., 204b-221a.

¹⁸⁰ BOA TT.d. 490; s.202-283., 480-500., 605-628., 652-673.

¹⁸¹ BOA TT.d. 490; s.626-627.

¹⁸² BOA TT.d. 490; s.614-617.

vergi hususunda önde gelmektedir.¹⁸³ 1601 senesine gelindiğinde her üç nahiyedeki ekonomik potansiyel istikrarını korumuştur. Malkara Nahiyesi 148.594 akçe vergi potansiyeline sahip iken Abri Nahiyesi 159.342 akçe gelire, Harala Nahiyesi ise 187.824 akçe gelire maliktir.¹⁸⁴

1475-1600 sürecinde Malkara Nahiyesi istikrarlı üretim kapasitesi ve yüksek gelirli köyleriyle kazanın ekonomik çekirdeğini oluşturmaktadır. Abri Nahiyesi ise 1530 tahririnde geçici bir ekonomik daralma yaşasa da yüzyılın sonuna doğru yeniden güçlenmiştir. Harala Nahiyesi ise XVI. yüzyıl boyunca hem yerleşim genişlemesi (karye sayısının artması) hem de gelir düzeyi bakımından belirgin bir üstünlük sergilemiştir.

5. Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik İlişki

Osmanlı askerî teşkilatında kalelerin savunma gücünün sürdürülebilirliği yalnızca garnizon yapılarının sağlamlığına değil, aynı zamanda bu yapının ekonomik olarak desteklenip desteklenmediğine de bağlıydı. Bu minvalde Gelibolu Kalesi'nin XV. yüzyılın son çeyreğinde ve ilerleyen yıllarda önemli bir askerî merkez olarak işlevini sürdürebilmesinde, bağlı bulunduğu Gelibolu sancağı içerisindeki kazalarla, bilhassa Malkara Kazası ile kurduğu ekonomik bağın belirleyici olduğu görülmektedir. Malkara Kazası ile Gelibolu Kalesi arasındaki ekonomik bağ daha çok hisar neferlerinin maaşlarının tahsis edildiği mustahfızan timarlarında tezahür etmektedir. Kale organizasyonu bölümünde ifade ettiğimiz üzere Gelibolu Kalesi'nde muhtelif pozisyonlarda vazife alan askerî gruplar bulunmaktaydı. Bunlar arasında mustahfızan (kale muhafızı, hisar eri) ile topçu neferlerinin sayıca fazla olduğu görülmektedir.¹⁸⁵ Topçu neferlerinin tamamına yakını ulufe tasarruf etmektedir. Mustahfızanların ise arşiv kaydında; “*mustahfızan-ı Kala-i Gelibolu ki nim Ulufe yerler ve nim timar ve (nim) yaya tasarruf ederler*”¹⁸⁶ şeklinde mustahfızanların geçim kaynağı 3 kategoride ele alınmaktadır. Birinci gruptakiler ‘ulufe’, yani doğrudan nakdi olarak maaş alan kale muhafızlarını ifade ederken ikinci gruptakilere ‘timar’ tahsisleri yoluyla maaşları verilmektedir. Bu sistemde, kale muhafızlarına doğrudan nakdi maaş vermek yerine belirli mezra veya karyelerden elde edilen vergi gelirleri tahsis edilmektedir. Üçüncü kategoride ise yaya (piyade) tasarruf eden mustahfızanlar bulunmaktaydı. Bu husus 1519 tarihli yaya ve müselleme defterinde şöyle geçmektedir: “*piyadegân tafesi yayan hidmet idüb piyadeler her ocaktan*

¹⁸³ BOA TT.d. 490; s.215-216.

¹⁸⁴ BOA TT.d. 702; s.158-241.; BOA TT.d. 724; s.142-232., 559-587.; BOA TKG.KK.TT.d.71;vr.75b-123a.

¹⁸⁵ Grafik 1.1'e bkz.

¹⁸⁶ MC. O. 79; vr.65b.

yayabaşlarına [aynı zamanda dizdar ve mustahfizanlara] (...) tayin olunan eş'ar mucebince buğdayın kilesi on ikişer akçe ve arpanın kilesi altışar akçe dutulub ocakdan ocağa yüz sekizer akçe olup şimdi piyadegan vech-i meşrûh üzere virürler"¹⁸⁷ diye piyadelerin vermekle yükümlü olduğu miktar 108'er akçe olduğu belirtilmektedir. Nitekim ocaklar halinde teşkilatlanmış ve karyelerde meskun olan piyade ve çatalların vermekle mükellef oldukları miktar, ocaktaki nefer sayısı ile çarpılmaktaydı. Nefer sayısı ile çarpılan miktarın '108' olduğu görülmektedir.¹⁸⁸ Bu durum yalnızca Gelibolu Kalesi mustahfizanları için değil aynı zamanda Kilidü'l-bahr Kalesi'nde mustahfizan olup piyade tasarruf eden askerî personel içinde geçerlidir; "(...) piyadeler maktu 108 akçe vergi vermekteydiler. Bu vergiler Kilidü'l-bahr Kalesi mustahfizanlarına timar olarak kaydedilmiştir"¹⁸⁹.

Yaya tasarruf eden Gelibolu Kalesi mustahfizanlarının kaç adet piyade tasarruf ettiği ve bunlar üzerinden ne kadar gelir sağladığı MC. O. 79 No'lu defterde belirtilmektedir. Ayrıca tasarruf edilen piyadelerin hangi karyeden, hangi ocaktan ve künye bilgileri gibi malumatlar ise TT 12 No'lu defterde yer almaktadır. Bu durum MC. O. 79 No'lu defterde; "mezkûr dizdârın ve hisar erlerinin üzerlerine yazılan yayaların esâmileri aşağı yaya defterinde köylü köyünde yazılmıştır" diye vurgulanmaktadır. Örneğin Gelibolu Kalesi mustahfizanlarından Nasuh veled-i Yusuf'un 1 karye, 1 çiftlik ve 5 piyade tasarruf ettiği, toplam gelirinin ise 2057 akçe olduğu MC. O. 79 defterinde yer almaktadır.¹⁹⁰ TT 12 No'lu defterde ise "cema'at-i piyadegân Nasuh an mustahfizân-ı Kal'a-i Gelibolu an karye-i mezkûr Bahşi" başlığı altında tasarruf edilen 5 piyade; "piyade-i Salih, piyade-i Durmuş veled-i İbrahim, piyade-i Kamarî, (Mürd) piyade-i

¹⁸⁷ Kanunnamenin tamamı; "(...) piyadegan taifesi yayan hizmet idüp piyadeler her ocakdan yayabaşlarına sevabıkda Bursa kilesi ile on kile buğday ve on kile arpa virürlermiş. Sonra yayabaşlar ile piyadegan arasında İstanbul kilesiyle sekizer kile buğday ve sekizer kile arpa verilmek üzere sulh olunup ba'dehu Gelibolu kilesi ile altışar kile buğday ve altışar kile arpa viregelmeğe girü kendüler aralarında canibeynden rızalaşdukları mucebince mukarrer itdükleri üzere bulunup bu defa ber muceb-i emr-i şerif-i alışan vilayet yazıldıkda ta'yin olunan es'ar mucebince buğdayın kilesi on ikişer akçe ve arpanın kilesi altışar akçe dutulub ocakdan ocağa yüz sekizer akçe olup şimdi piyadegan vech-i meşruh üzere virürler." BOA TT 67; s.1.

¹⁸⁸ Örneğin; "Karye-i Aydınlu tabi-i Karı-yaya, yekun 19 neferan fi-108, 2.052", "Karye-i Kızılca Derzili, yekun 12 neferan fi-108, 1.296", "Karye-i Hamzalı tabi-i Evreşil, yekun 7 neferan, fi-108, 756" BOA TT 75; s. 351-352., 354., 356.

¹⁸⁹ 75 Numaralı Gelibolu Livası Mufassal Tahrir Defteri (925/1519) I [Dizin ve Transkripsiyonu], T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:105, s.2.

¹⁹⁰ MC. O. 79; vr.68b-a.

Timurhan, piyade-i İsa veled-i Şah Musa” şeklinde künye bilgileri verilirken bu piyadelerin ölümü veya hizmet göremediği durumlarda ocak içerisinde yerini alacak olan “çatal”ların ve bunları ekonomik olarak takviye eden “yamak”ların isimleri de sıralanmıştır.¹⁹¹

Fakat şu hususu burada belirtmek gerekir, kimi mustahfizan salt ulufe ya da timar tasarruf ederken kimisi ise -defterde ifade edildiği gibi- ‘nim’ (yarım) ulufe ve nim timar olarak tasarruf etmekte veya gelirlerinin bir kısmı timardan diğer kısmı ise yayalardan alınan vergilerden karşılanmaktaydı. Aşağıdaki tabloda timar, ulufe ve yaya (piyade) tasarruf eden mustahfizanlar verilmiştir. Bizim burada dikkat çekmek istediğimiz timar tasarruf eden yahut maaşının bir kısmı timar yoluyla verilen kale muhafızlarına, Malkara Kazası’nda bulunan karyelerden dirlik (timar) tevcih edilmiş olmasıdır. Bu bağlamda Malkara Kazası ekonomik olarak Gelibolu Kalesi’ni takviye etmektedir. Böylelikle kalenin askerî gücünün sürdürülebilirliği artmaktadır.

Aşağıda ekte verilen tabloda tamamen ya da kısmen timar tasarruf eden mustahfizanların, Gelibolu Sancağı’nın hangi nahiyesinden ve hangi karyesinden timar tasarruf ettikleri ifade edilmiştir. Ancak tamamen yahut kısmen piyade tasarruf eden mustahfizanların bu piyadeleri hangi nahiyenin hangi karyesinden tasarruf ettiklerini tabloda belirtmedik. Bu piyadelerin çoğunluğu Gelibolu Sancağı’nın Evreşil, Karı-yaya ve Ece-ovası nahiyelerindeki karyelerde bulunmaktadır.¹⁹²

1475 tarihli tahrir defterindeki veriler dikkate alındığında, Gelibolu Kalesi’nde vazife yapan 58 muhafızdan 29’u yalnızca ulufe tasarruf etmektedir. Ulufe tasarruf edenlerden 4’ü imam, hayyat ve tabbal gibi kale içi hizmet erbabındandır. Geriye kalan 29 muhafızdan 7’si yalnızca timar, 4’ü yalnızca piyade, 18’i ise hem timar hem piyade tasarruf etmektedir. Dolayısıyla 25 muhafızın timar ile bir ilişkisi bulunmaktadır. Tabloya bakıldığında Gelibolu Kalesi’ne bağlı timar tasarruf eden 25 mustahfizanın timar gelirinin Malkara Kazası’na bağlı nahiye ve karyelerden sağlandığı açıkça görülmektedir. Bu durum Malkara Kazası’nın, Gelibolu Kalesi’ne yönelik ekonomik destek sisteminin merkezinde yer aldığını göstermektedir. Malkara Kazası gelirleri Gelibolu Kalesi’ndeki muhafızların maaşlarını teşkil ederken Keşan, Ece Ovası, Evreşil ve Karı-yaya gibi Gelibolu Sancağının muhtelif alt yerleşim birimleri ise Kildü’l-

¹⁹¹ BOA TT.d. 12; s.74; Örneğin “Çatal-ı İlyas veled-i mezkur, Çatal-ı Ali veled-i Abdullah, Çatal-ı Murad veled-i İlyas, Çatal-ı Mustafa veled-i İlbeğ, Yamak-ı Şah Paşa Anadolu, Yamak-ı Hüseyin veled-i Şah Paşa, Yamak-ı Hamza veled-i Bahşayış, Yamak-ı Hızır veled-i Tanrıvermiş Helvacı” BOA TT.d. 12; s.74.

¹⁹² MC. O. 79; vr.47b-53b; BOA TT.d. 12; s.77-125.

Bahr Kalesi ve Kala-i Sultaniye’de vazifeli askerî personelin gelirlerini karşılamaktaydı¹⁹³.

Malkara Kazası’nda mustahfizânlar tahsis edilmiş timarlar çoğunlukla küçük ve orta büyüklükteki karyelere (1056 akçe ilâ 6000 akçe arasında geliri olan karyelere) tekabül etmekte ve bu köylerden alınan öşr-i buğday, öşr-i arpa, öşr-i yulaf, öşr-i kovan, resm-i çift, resm-i bennak gibi kalemler doğrudan kalede görev yapan neferlere gitmekteydi. Örneğin, 1475 tarihinde Gelibolu Kalesi muhafızlarından biri olan Hasan veled-i Saruca’ya Malkara Kazası’nın Abri Nahiyesi’ne bağlı Gelyan Karyesi’nden 2426 akçe değerinde bir dirlik tahsis edildiği kayıt altına alınmıştır.¹⁹⁴ Benzer şekilde bazı dirliklerin Od-Köklük, Kadı, Hereke, Bahşi, Ahi Evren, Çavuş, Taşgun, Tekürcük Deresi, Agoni nam-ı diğer Sofu Bazarlı, Saruhanlı karyelerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu tahsislerin dağılımına baktığımızda Gelibolu Kalesi’ne en yakın yerleşimlerin değil, nispeten daha verimli ve kalabalık nüfuslu Malkara karyelerinden tercih edilmiş olması dikkat çekicidir. Bu durum, Osmanlı Devleti’nin ekonomik önceliklerini askerî ihtiyaçlara göre düzenlediğini ve verimli hinterland bölgeleriyle kaleler arasında bölgesel bir kaynak (nakit) aktarım zinciri kurduğunu göstermektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de fethettiği ilk büyük yerleşim birimi, Gelibolu Kalesi olmuştur. Osmanlılar 1354 yılından itibaren Anadolu’dan getirdikleri Türkleri Gelibolu’ya iskân ettirerek burayı Rumeli’de başlayacak Osmanlı fütuhatının uc/serhat merkezi haline getirmeye başlamışlardır. Osmanlılar, deprem dolayısıyla bazı kısımları yıkılan Gelibolu Kalesi’nin tamirini gerçekleştirerek Gelibolu Boğazı’nı kontrol eden konumundan da istifade ederek Rumeli’ye geçişlerde ve Osmanlı donanmasının oluşturulmasında Gelibolu Kalesi’nden yararlandılar. İstanbul’un 1453 yılında fethedilip başkentin buraya taşınması ile birlikte Gelibolu, Osmanlı Devletinin payitahtına karşı Akdeniz ve Ege denizinden gelebilecek saldırılara karşı en muhkem kalelerden birisi haline getirildi. Dönemin kaynakları ve seyyahların aktardıklarına göre, liman şehri konumundaki Gelibolu’da denize hâkim kayalıklar üzerinde inşa edilmiş bir kale bulunmakta olup, bu yapıya Bergoz Kulesi adıyla bilinen bir gözetleme kulesi eşlik etmekteydi. Kalenin genel görünümü altıgen bir plan sergilese de, duvarları dikdörtgen kesme taşlarla örülmüş olup oldukça sağlam bir yapı niteliği taşımaktaydı. Bu kalenin 70 adet kulesi ve

¹⁹³ Bazı örnekler için bkz. BOA TT.d. 75; s.209., 213-214., 216., 300.; Ayrıca bkz. BOA TT.d. 434; vr.166b., 167a., 167b., 168b., 169a.

¹⁹⁴ MC. O. 79; vr.73a.

1200 adet beden dışı denilen askerlerin surlar üstünde siper almalarını sağlayan girintili çıkıntılı yerleri vardı. Kale içine Boğazdan geçecek gemileri durdurabilecek büyüklükte toprak yerleştirilmişti. Kalenin etrafı çok da derin olmayan sığ 40 ayak genişliğinde kayadan oyma hendek ile korunmaya çalışılmıştı. Gelibolu Kalesi, Kefe ve Selanik kaleleri kadar büyük bir kale olmamakla beraber muhkem ve mamur bir kaleydi. Kale içinde Hünkâr Camii, hazine olarak kullanılan bir bina, 3 tahıl ambarı, su sarnıçları mevcuttu. Çarşı ve pazarı varoş kısmındaydı. Kalenin içinde burada görevlilerin ikamet ettiği bahçesi olmayan bir ve iki katlı olmak üzere üstü kiremit örtülü 300 ev vardı. Ayrıca burada bir tersane ve gemi yapımı için kullanılan bir havuz da yer alıyordu. Bu tersanenin 40 adet geminin üstünde gemiyi içine alma kapasitesi vardır. Pek çok Osmanlı kalesinde olduğu gibi Gelibolu Kalesi'nde de Osmanlı kale organizasyonu tatbik edildi. Gelibolu Kalesi'nde dizdar ve kethüda ve mustahfızanlar, topçular, cebeciler başta olmak üzere görevliler mevcuttu. Ayrıca yarı askeri gruplar olarak kalede zenberekçi, zemberek oku yontucular, meremetçiler gibi lojistik ve tamir yapan cemaatlerin varlığı da belirlenmişti. Kalede görevlilerin hayatlarını idame ettirebilmek için ulufeli denilen maaş sistemi ile timar tevcih usulü uygulandı. Bu sistemin ayrıntıları iki farklı parça olarak İstanbul Kitaplığı ile Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen 1475 tarihli deftere kaydedildi. Buradaki bilgilere göre 1475 yılında Gelibolu Kalesi'nde görevlilerin timarlarının büyük kısmı Malkara Kazası'ndan karşılanmaktadır. Malkara Kazası 1475 yılında 33 mahalle ve 38 köyden oluşan Malkara nahiyesi ile 45 köyden oluşan Abri ile 50 köyden müteşekkil Harala nahiyesinden oluşmaktadır. Malkara Kazası'ndan toplanan vergi miktarı XV. yüzyılın son çeyreğinden XVI. yüzyılın sonuna doğru yaklaşık 300 bin akçeden 500 bin akçeye çıkan bir seyir izlemiştir. Malkara Kazası ile Gelibolu Kalesi arasındaki ekonomik bağ daha çok hisar neferlerinin maaşlarının tahsis edildiği mustahfızan timarlarında tezahür etmektedir. Gelibolu Kalesi'nde görevlilere üç usulde maaşları ödenmektedir. Topçu neferlerinin neredeyse tamamına ulufe yani doğrudan nakdi ödeme usulü uygulanıyordu. Diğer ödeme usulü ise timar tahsis yoluyla elde edilen vergi gelirlerinin kale görevlilerine maaş şeklinde tahsis edilmesiydi. Dizdarın ve mustahfızanlarının pek çoğunun maaşı bu şekilde ödeniyordu. Son usul ise ikinciye benziyordu. Malkara bölgesinde yaygın olan yaya ocakları piyadejen adı altında teşkilatlanıyorlar ve belli miktarda vergi ödüyorlardı. Son usulde tıpkı timar gelirlerinde olduğu gibi piyadelerin vermekle yükümlü olduğu vergi gelirleri Gelibolu Kalesi'nde görevlilerin maaşlarının karşılığında kale görevlilerine tahsis ediliyordu. Gelibolu Kalesi'nde 1475 yılında görevli 58 kişiden 29'u sadece ulufeli iken, 7 tanesi timar, 4 tanesi piyade, 18 tanesi ise hem timar hem de piyade tasarruf ederek geçimlerini

sağlıyorlardı. Benzer bir sistem Gelibolu Kalesi'ne yakın diğer iki kale için de geçerliydi. Kildü'l Bahr ve Kale-i Sultaniye kalelerinde görevli olanlara da Keşan, Ece Ovası, Karı-yaya ve Evreşil gibi yerleşim birimlerinden piyade ve tımar gelirleri tahsis ediliyordu. Bu sisteme dâhil edilen Malkara Nahiyesi'nde yer alan köylerin yıllık ödedikleri vergi miktarı genelde köy başına 1000 ila 6000 akçe arasında değişiyordu. Gelibolu Kalesi'nde görevliler için Gelibolu Kalesi'ne coğrafi olarak en yakın yerleşim birimlerinin değil, nispeten daha verimli ve kalabalık nüfuslu Malkara karyelerinden tercih yapılmış olması dikkat çekicidir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin ekonomik önceliklerini askerî ihtiyaçlara göre düzenlediğini ve verimli hinterland bölgeleriyle kaleler arasında bölgesel bir kaynak (nakit) aktarım zinciri kurduğunu göstermektedir.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynağı

1.1. Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları Koleksiyonu

-Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları Orta No:79 (MC. O. 79)

1.2. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

a) Bâb-ı Âsafî Kataloğu Mühimme Defterleri (A. DVNSMHH. d.)

- BOA A. DVNSMHH. d.2
- BOA A. DVNSMHH. d.3
- BOA A. DVNSMHH. d.7
- BOA A. DVNSMHH. d.9
- BOA A. DVNSMHH. d.10
- BOA A. DVNSMHH. d.12
- BOA A. DVNSMHH. d.19
- BOA A. DVNSMHH. d.27
- BOA A. DVNSMHH. d.33
- BOA A. DVNSMHH. d.46
- BOA A. DVNSMHH. d.49
- BOA A. DVNSMHH. d.53
- BOA A. DVNSMHH. d.58
- BOA A. DVNSMHH. d.75
- BOA A. DVNSMHH. d.85
- BOA A. DVNSMHH. d.90

b) Bâb-ı Âsafî Kataloğu Mühimme Defteri Zeyli (A. DVNSMHH. ZYL)

- BOA A. DVNSMHH. ZYL d.18

c) Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi (D. BŞM.)

- BOA D.BŞM 127

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

d) İbnü'l-Emin Maliye Defter Koleksiyonu (İE.ML.)

-BOA İE.ML. 1/2

-BOA İE.ML. 1/3

e) Kamil Kepeci Koleksiyonu Ahkam Defteri (KK.d.)

-BOA KK.d. 70

f) Maliyeden Müdevver (MAD)

-BOA MAD. d.2

-BOA MAD. d.55

-BOA MAD. d.7

-BOA MAD. d. 7534

g) Tapu Tahrir Defterleri (TT.d.)

-BOA TT.d. 12

-BOA TT.d. 434

-BOA TT.d. 490

-BOA TT.d. 67

-BOA TT.d. 680

-BOA TT.d. 702

-BOA TT.d. 724

-BOA TT.d. 75

h) Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Koleksiyonu (TKG.KK. TT.d.)

-BOA TKG.KK.TT.d.71

505

2- Literatür Kaynakları

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), Özet-Transkripsiyon ve İndeks, Cilt I, Ankara 1996.

370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-İli Defteri (937/1530), haz. Ahmet Özkılınç, Ali Çoşkun, Abdullah Sivridağ vd, Ankara 2002.

75 Numaralı Gelibolu Livası Mufasssal Tahrir Defteri (925/1519) C. I [Dizin ve Transkripsiyonu], T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:105, Ankara 2009.

ACIOĞLU, Yusuf., “Çanakkale’deki Osmanlı Kaleleri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S.19 (2015), ss.93-122.

AGOSTON, Gabor., Barut, *Top ve Tüfek. Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, çev. Tanju Akad, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

AGOSTON, Gabor., *Osmanlı’da Strateji ve Askeri Güç*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.

AGOSTON, Gabor., *Osmanlı’da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, çev. Kahraman Şakul, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

- AKGÜNDÜZ, Ahmet., *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C.3-11, İstanbul: FEY Vakfı Yayınları, 1991-2016.
- ALEMDAROĞLU, Mehmet -İRDESEL Mehmet., *Tarihi Coğrafi, İktisadi ve Turistik Yönleriyle Gelibolu*, Gelibolu 1964.
- ALTUĞ, Uğur., “Fatih Sultan Mehmed Döneminde Gelibolu Sancağındaki Kaleler” *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Sayı 20 (2016) ss.249-263.
- ANDREASYAN, Hrand D., *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1073, Baha Matbaası, 1964.
- AVCI, Casim., “Bizans ve Müslüman Araplar”, *Bizans Tarihi*, ed. Levent Kayapınar, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No, 2013, s.54-77.
- AYDIN, Aytunç., “Osmanlı Belgeleri Işığında Zurna ve Zurnazenler”, *Eurasian Journal of Music and Dance*, Sayı 17 (2020), ss.256-276.
- AYÖNÜ, Yusuf., *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2022.
- BATMAZ, Etfal Şükrü., “Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış” *OTAM*, Sayı 7 (1996) s.3-9.
- BESCHREIBUNG DER REISSEN DES REINHOLD LUBENAU, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi; Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*, Cilt 2, çev. Türkîş Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- BEYDİLLİ, Kemal., “İmam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.22, İstanbul 2000, ss.181-186.
- BİLGE, Sadık Müfit., “Osmanlı İstanbul'unda Berber Esnafı”, *Osmanlı İstanbul'unda Esnaf ve Ticaret*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018, ss.75-89.
- BOSTAN, İdris., “Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu” *Tarih Dergisi*, Sayı 38 (2003) ss.61-78.
- BOSTAN, İdris., *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.
- BOSTAN, İdris., “Saruca Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36 (2009), ss.168-169.
- BOZKURT, Nebi., “Davul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul 1994, ss.53-55;
- CANTACUZENİ, Ioannis., *Historiarum*, ed. L. Schopen, C I, Bon 1828.
- ÇELİK, Bülent., “Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı'nın Fonksiyonları”, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3 (2018), ss.136-147.
- ÇELİK, Bülent., “Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı”, *SUTAD*, Sayı 44 (2018), s.259-267.
- DİA, “Mustahfız” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, ss.109-111.
- DÖĞÜŞ, Necati., “Osmanlılarda İmamlık Müessesesi ve Vakıflar”, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C.6/1 (2021), ss. 22-65.
- DUKAS, *İstanbul'un Fethi: Dukas Kroniği (1341-1462)*, çev. V. Minmıroğlu, İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2013.
- DURMUŞ, Fuat., “Gelibolu Grandüklüğü”, *International Journal of Social and Humanities*, Cilt. 3/2, (2019), ss.163-178.

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

EMECEN, Feridun., *Manisa Kazası*, Ankara: TTK Yayınları, 1989.

EMECEN, Feridun., “Gelibolu” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul 1996, ss.1-6.

EMECEN, Feridun., *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.

EMECEN, Feridun., *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

ENVERİ, Düsturnamei Enveri, haz. Mükrimin Halil, İstanbul: Evkaf Matbaası, 1929.

ERGENÇ, Özer., *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, Ankara: TTK, 2014.

ERÜNSAL, İsmail. E., “Reddâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul 2007, ss.515.

EYİCE, Semavi., “Kale”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, ss.234-242.

GEZER, Ömer., *Kale ve Nefer: Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü, 1699-1715*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020.

GREGORAE, Nicephori., *Byzantina Historia*, C. II, Bonn 1830.

İNALCIK, Halil., *Osmanlı Tarihinde Efsaneler ve Gerçekler*, İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

İNALCIK, Halil., *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2022.

İNALCIK, Halil., *Osmanlı Deniz Egemenliği*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2024.

İŞBİLİR, Ömer., “Kalebend”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, -C. Ek 2, Ankara 2019, ss.5-7.

JORGA, Nicolae., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, C.I, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.

KAHRAMAN, Seyit Ali., *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Akkırman-Belgrad-Gelibolu-Manastır-Özü-Saraybosna-Slovenya-Tokat-Üsküp*, 5.Kitap 2.Cilt, Yapı Kredi Yayınları Ankara 2010.

KAYAPINAR, Levent., “Bizans Kaynaklarına Göre Aydınöğlu Umur Beğ ve Osmanlı Sultanı Orhan Gazi”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, haz. S.Nurdan – M. Özler, C.3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022, ss.749-760.

KAYNAK, Merve., *Girit Savaşı Sırasında Venediklilerin Çanakkale Boğaz Ablukası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2023.

KILIÇ, Mustafa., *107 Numaralı Mühimme Defteri (Transkripsiyon, Tahlil ve Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Arşivcilik Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

KILIÇ, Orhan., “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından Doğu Hududundaki Osmanlı Kaleleri ve Mevacib Defterleri”, *OTAM*, S.31, Bahar 2012, ss.87-128.

KILIÇ, Orhan., *Osmanlı Taşrasının İdari Taksimatı ve Yöneticileri Kuruluştan 19. Yüzyıla*, C.1-2. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2021.

KILIÇARSLAN, Yasemin., “Cebeci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul 1993, ss.182-183.

KINROSS, Lord., *Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükselişi ve Çöküşü*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi 2020.

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

- KISSLING, Hans Joachim., *Beiträge Zur Kenntnis Thrakiens Im 17. Jahrhundert*, Deutsche Morgenländische Gesellschaft Kommissionsverlag Franz Steiner GMBH Wiesbaden 1956.
- KULZER, Andreas., *Tabula Imperii Byzantini 12 Ostthrakien (Europe)*, edd. Johannes Koder., Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2008.
- KUNT, Metin., *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İdaresi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978.
- KURTOĞLU, Fevzi., “XVI. Asrın İlk Yarımında Gelibolu” *Türkiyat Mecmuası*, C.5 (1936), ss.291-306.
- KURTOĞLU, Fevzi., *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, İstanbul 1938.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa S., “Anadolu’da Arap-Bizans Mücadelesi ve ‘Saife’ Seferleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2, (2000), ss. 1-22.
- NICOLAS DE NICOLAY, *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda*, çev. Menekşe Toktay - Şirin Tekeli, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- OĞUZUĞLU, Yusuf., “Dizdar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul 1994, ss. 480-481.
- PARLATIR, İsmail., *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2011.
- PHILIPPE DE FRESNE-CANAYE., *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.
- RACZYNSKI, Edward., *1814’de İstanbul ve Çanakkale’ye Seyahat*, çev. Kemal Turan, İstanbul: Kervan Kitapçılık Basım, 1980.
- RUY GONZALES DE CLAVIJO., *Anadolu, Orta Asya ve Timur (Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo’nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri)*, İstanbul: Ses Yayınları, 1993.
- SARIKAYA, Fatih., “Muaviye b. Ebû Süfyan Döneminde Emevilerin İstanbul Seferi ve Müslümanların Kapıdağ Yarımındaki İzleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt. 39/1, (2024), ss.303-330.
- SCHILTBERGER, Johannes., *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, çev. Turgut Akpınar, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- SERTOĞLU, Midhat., *Osmanlı Tarih Lugatı*, İstanbul 1986.
- SEVGİN, Nazmi., *Anadolu Kaleleri I*, Ankara 1960.
- SEVİM, Mustafa *Gravürlerle Türkiye IV*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- SHEFFY, Yigal., “Preamble to Gallipoli: British Amphibious Planning in the Eastern Mediterranean, 1906-1915”, *Güney Doğu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29 (2016), ss. 1-10.
- SOUSTAL, Peter., *Tabula Imperii Byzantini 6, Thrakien (Thrake, Rodope und Haimimontos)*, edd. Herbert Hunger, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1991.
- TETİK, Metin., *Rumeli’de İlk Osmanlı Şehri Gelibolu’nun Tarihi ve Kentsel Gelişimi (1354-1601)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2018.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı., *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: TTK, 2020.

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

ÜNAL, Ayhan Afşin., “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz, Ege Adaları) ya da Kaptan Paşa Eyaleti”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1/12 (2002), ss.251-261.

YILDIRIM, Nuran., “On Beşinci Yüzyıla Ait Türkçe Cerrahnâmeler”, *Lokman Hekim Journal*, Sayı.1 (2011), ss.19-28.

EKLER

EK 1: 1475'te Gelibolu Kalesi Mustahfız ve Gelirleri¹⁹⁵

k=karye, ç=çiftlik, p=piyade

Kale Personelinin Adı	Vazifesi	Tasarruf Ettiği Karye, Çiftlik, Piyade Sayısı	Tasarruf Ettiği Karye Adı	Bağlı Olduğu Nahiye/Kaza	Nevi	Hasıl
İdris Bey	Gelibolu Kalesi Dizdarı	9k, 68p	9 karye ¹⁹⁶	Ece-ovası/Gelibolu, Evreşil/Gelibolu, Abri/Malkara, Harala/Malkara	Timar ve Piyade tasarruf eder	20.916
Arnavud Hızır	Kethüda	1ç, 1k	Karye-i Tuğrul	Harala/Malkara	Timar	2412
Solak Yunus	Gulam-ı Mir Mustahfızan-ı Kal'a-i Gelibolu	2k, 5p	Agoninam-ı diğer Sofu Bazarlı ve Saruhanlı	Harala/Malkara	Timar ve piyade tasarruf eder	5626
Ahmed Çelebi veled-i	Mustahfızan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k, 1ç	Karye-i Kadı	Harala/Malkara	Timar	5522

¹⁹⁵ Mustahfızan-ı kala-i Gelibolu ki nim Ulufe yerler ve nim timar ve yaya tasarruf ederler. MC. O. 79, vr.65b-78b.

¹⁹⁶ Bu karyeler şunlardır: Arpeden-i Büzürk, Akça Bergoz, Mesudlu, Taşlı, Karlı, Saru İsmail, Şadillu, Hamzaca, Yayılcı

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

Cezire Beğ						
Silahdar Hamza	Mustahfiza n-ı Kal'a-i Gelibolu	1k, 1ç, 23p	Aşçı Hızır nam-ı diğer Kadı Halil	Harala/Malkara	Timar ve Piyade tasarruf eder	4365
Yusuf veled-i Ali Balaban ve Musa	Mustahfiza n-ı Kal'a-i Gelibolu	1ç, 4p, 1k	Od-Köklük	Abri/Malkara	Timar ve Piyade tasarruf ederler, müşteriye	3985
Hasan veled-i Saruca	Mustahfiza n-ı Kal'a-i Gelibolu	1ç, 5p, 1k	Gelyan	Abri/Malkara	Timar ve Piyade tasarruf eder	3486
Hızır veled-i Resul	Mustahfiza n-ı Kal'a-i Gelibolu	1ç, 5p, 1k	Dere-köy	Abri/Malkara	Timar ve Piyade tasarruf eder	3245
Solak Uzun Doğan	Mustahfiza n-ı Kal'a-i Gelibolu	1ç, 1k, 15p,	Hereke	Abri/Malkara	Timar ve Piyade tasarruf eder	2951
Ali Bali veled-i Ahmed bin Dağ-eri	Mustahfiza n-ı Kal'a-i Gelibolu	2ç, 5p, 2k	Yalunlu (veya Yılanlu) ve Yayalar	Harala/Malkara	Timar ve Piyade tasarruf eder	2913
Hacı İbrahim veled-i Halil	Mustahfiza n-ı Kal'a-i Gelibolu	1k, 2ç	Kırk-Kavak	Harala/Malkara	Timar/Müşterek	2727
Ömer veled-i Ferraş İsmail	Mustahfiza n-ı Kal'a-i Gelibolu	2ç, 15p			Piyade tasarruf eder	2510

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

Kasım veled-i Hızır	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1ç, 1k	Kara Murad	Abri/Malkara	Timar	2297
Yusuf Bosna	Gulam-1 Mir Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1ç, 5p, 1k	Şemseddin nam-1 diğer Çerkeslü	Abri/Malkara	Timar ve Piyade tasarruf eder	2270
Ali veled-i Birinci Saruca	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	25p			Piyade Tasarruf eder	2100
Nasuh veled-i Yusuf	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1k, 1ç, 5p	Yahşi	Harala/Malkara	Timar ve piyade tasarruf eder/ Müşterek	2057
Çavuş Hacı	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1ç, 5p, 1k	Kara Hisarlı	Harala/Malkara	Timar ve piyade tasarruf eder	2051
Küçük İbrahim ve Mürsel	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1ç, 5p, 1k	İlbeğ nam-1 diğer Güvendi k	Harala/Malkara	Timar ve piyade tasarruf eder	1892
Kasım veled-i Hacı İdris	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1ç, 5p, 1k	Ahi Evren	Abri/Malkara	Timar ve piyade tasarruf eder	1796
Hacı Karaca	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1ç, 5p			Piyade tasarruf eder	1789
İsa ve Mehmed	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1ç, 1k	Tatarlar nam-1 diğer Kara Bahşi	Abri/Malkara	Timar Müşterek tasarruf olunur	1754

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

Burak veled-i Marol? ¹⁹⁷	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1k	Karye-i Milan	Tabi-i Gelibolu	Timar	1625
Mehmedi veled-i İlyas	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	2ç, 19p			Piyade tasarruf eder	1620
Timur veled-i devlethan	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1ç, 14p			Piyade tasarruf eder	1580
Timurhan veled-i Saruca	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1k, 5p	Çataklı Davud	Harala/Malkara	Timar ve piyade tasarruf eder	1402
Hacı Şahin	Gulam-1 Mir Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1ç, 1k, 5p	Kadı	Harala/Malkara	Timar ve piyade tasarruf eder	1110
İlyas	Gulam-1 mir Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1k	Göbeller	Harala/Malkara	Timar	1056
Mustafa veled-i Gaybi ¹⁹⁸ ,	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1k, 1ç, 2p	Karye-i Gölcük	Tabi-i Gelibolu	Timar ve piyade tasarruf eder/ müşteri	870
Hızır veled-i Doğan	Mustahfiza n-1 Kal'a-i Gelibolu	1ç, 1k	Sancarlu	Abri/Malkara	Timar	732

¹⁹⁷ Timâr-ı Burak veled-i Marol, An Mustahfızân Kal'a-i Gelibolı, mezkûr Burak Gazi Hüdavendigâr zamanından berü bu köyü mülkiyet üzere tasarruf ederlermiş defterde yazılmayub ve ellerinde hükümleri olmadığı sebebdan padişahımız hazretleri timar tarikiyle tasarruf edüb kala hizmetinde olsun deyü emr eyledi. MC. O. 79, vr.77a.

¹⁹⁸ Aynı zamanda Kilidbahr Kalesi'ne de hizmet etmektedir. MC. O. 79, vr.68b.

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

İlyas Manyas¹⁹⁹	Mustahfız				Ulufeli	1460
Mehmed veled-i Ahmed	Mustahfız				Ulufeli	730
Mustafa veled-i Ali	Mustahfız				Ulufeli	1460
Hamza Tekeci?	Mustahfız				Ulufeli	1460
Ahmed	Hayyat ²⁰⁰				Ulufeli	1460
Ali Tekün?	Mustahfız				Ulufeli	730
Saltuk veled-i Şeref	Mustahfız				Ulufeli	1095
Hacı Hamza veled-i Ali	Mustahfız				Ulufeli	1095
Mehmed	Tabbalcı ²⁰¹				Ulufeli	1095
Ali veled-i Sungur	Mustahfız				Ulufeli	1825
Hoca İvaz	Mustahfız				Ulufeli	1460
Şirmerd Tekeci	Mustahfız				Ulufeli	1460
Aygut? Veled-i Laçes	Mustahfız				Ulufeli	1825
Seydi veled-i Hacı Hızır	Mustahfız				Ulufeli	1460
Yusuf veled-i	Mustahfız				Ulufeli	1460

¹⁹⁹ İlyas Manyas'tan itibaren ulufeli muhafızların ismi listelenmektedir. Nitekim, “*Cemaat-i Mustahfızan-ı Kal'a-i Gelibolu ki bunlar timar yemezler ulufe yerler*” şerhi bulunmaktadır. MC. O. 79; vr.78b

²⁰⁰ Hayyat:Terzi, Dikici, bkz. İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2011, s.607.

²⁰¹ Tabbalcı: Davulcu bkz. İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2011, s.1598..

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

Hora Murad						
Halil Birinci	Mustahfiz				Ulufeli	1460
Mehmed veled-i Hasan Çerkes	Mustahfiz				Ulufeli	1095
İshak veled-i Hacı Selahaddi n	Mustahfiz				Ulufeli	1825
Ahmed veled-i Karaca	Mustahfiz				Ulufeli	1095
Mehmed veled-i Gaybi	Mustahfiz				Ulufeli	730
İlyas veled-i Mahmud	Mustahfiz				Ulufeli	730
Hüseyin veled-i İsa Fakih	Mustahfiz				Ulufeli	730
Karagöz	Tekerci?				Ulufeli	730
Şirmerd Sofubalu	Mustahfiz				Ulufeli	1460
Hacı Yakub	Mustahfiz				Ulufeli	1460
Yusuf an tahvil-i Mehmed	Mustahfiz				Ulufeli	1825
Karagöz Tekeci	Mustahfiz				Ulufeli	1825
Davud Fakih	İmam				Ulufeli	1095

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

EK 2: 1475'te Bergoz Kulesi'ndeki Mustahfizân ve Gelirleri²⁰²

Kale Personelinin Adı	Vazifesi	Tasarruf Ettiği Karye, Çiftlik, Piyade Sayısı	Tasarruf Ettiği Karye Adı	Bağlı Olduğu Nahiye/Kaza	Nevi	Hasıl ı
Davud veled-i Bahadır	Mustahfizân	1k	Kara Ali	Harala/Malkara	Timar	4308
Bahşi veled-i Aydın	Mustahfizân	15p, 1k	Köklü Şahin	Abri/Malkara	Piyade ve Timar tasarruf eder	2621
Aşçı Hoşkadem	Aşçı	1k, 1ç, 15p	Bahşi	Abri/Malkara	Piyade ve Timar tasarruf eder	3395
Polad Karaca	Mustahfizân	1ç, 1k	Ahi Evren	Abri/Malkara	Timar	2240
Kasım veled-i Yusufhan Çavuş	Mustahfizân	5p, 1k	Çavuş	Abri/Malkara	Piyade ve Timar tasarruf eder	2524
Sarraç veled-i Timur	Mustahfizân	1k, 11p	Taşgun	Abri/Malkara	Piyade ve Timar tasarruf eder	2645
Yusuf veled-i Mehmed bin Dündar	Mustahfizân	1k	Dündar	Harala/Malkara	Timar	3060
Kadiasker Karacası	Mustahfizân	1k	Doğancı İbrahim nam-ı	Abri/Malkara	Timar	1836

²⁰² Mustahfizân-ı Bergoz-ı Gelibolu ki nim ulufe nim timar ve yaya tasarruf ederler. MC. O. 79; vr.78a-83b; 1475'te Gelibolu Kalesi'ne bağlı olan Bergoz Kulesi'nde vazife yapan ve timar tasarruf eden mustahfizânların tamamı Malkara Kazası muhtevastaki karyelerden dirlikleri tevcih edilmiştir.

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

			diğer İbrice			
Karaca	Gulam-ı mir Mustahfıza n	2k	Tektürcü k Deresi nam-ı diğer İskender ve Kovacık	Harala/Malkar a	Timar	2013
Bahadır²⁰³	Kethüda				Ulufe	1825
Ali Selaniki	Mustahfiz				Ulufe	2190
Abid/Abdi ?	İmam				Ulufe	1095
Süleyman	Mustahfiz				Ulufe	1825
Turahan	Nalband				Ulufe	1460
Doğan Sofu	Mustahfiz				Ulufe	1460
Karaca	Değirmenc i				Ulufe	1825
İsmail	Mustahfiz				Ulufe	1460
Hamza	Gazancı				Ulufe	1825
Yusuf veled-i Bazarlu	Mustahfiz				Ulufe	1460
Hüseyin	Börekçi				Ulufe	1095
Hızır veled-i Hacı Ali	Mustahfiz				Ulufe	730

²⁰³ Kethüda Bahadır'dan itibaren ulufeli muhafızların ismi listelenmektedir. Nitekim, "Cemaat-i Mustahfizan-ı Bergoz ki bunlar timar yemezler ulufe tasarruf ederler" şerhi bulunmaktadır. MC. O. 79; vr.82a.

EK 3: 1519'da Gelibolu Kalesi'ne Hizmet Eden Mustahfizan ve Bazı Personel²⁰⁴

Kale Personelinin Adı	Vazifesi	Tasarruf Ettiği Karye, Çiftlik, Piyade Sayısı	Tasarruf Ettiği Karye Adı	Bağlı Olduğu Nahiye/Kaza	Nevi	Hasıl
Bali Ağa	Dizdar	2k, 6ç	Balluca Mesud, Kadı	Harala/Malkara	Timar	12.158
Yusuf veled-i Ali	Mustahfizan	1k	Topcuoğlu	Harala/Malkara	Timar (müşterek)	1.107
Ahmed ve Cafer veledan-ı Seydi Ali	Mustahfizan	1k	Topcuoğlu	Harala/Malkara	Timar (müşterek)	1.111
Hacı Süleyman	Mustahfizan	1k	Topcuoğlu	Harala/Malkara	Timar (müşterek)	1.107
Muarrif bin Derviş	Mustahfizan	1k	Topcuoğlu	Harala/Malkara	Timar (müşterek)	1.107
İsa Bali bin Doğan	Mustahfizan	1k, 2ç	Hereke	Abri/Malkara	Timar (müşterek)	1104
Mustafa	Cerrah	1k, 2ç	Hereke	Abri/Malkara	Timar (müşterek)	1104
Mustafa bin Yahya	Mustahfizan	1k, 2ç	Hereke	Abri/Malkara	Timar (müşterek)	1104
Bayezid bin Mustafa	Mustahfizan	1k, 2ç	Hereke	Abri/Malkara	Timar (müşterek)	1104

²⁰⁴ BOA TT.d. 75; s.197-205.; Bazı mustahfizan timarlarına aynı karyeye müşterek olarak birden fazla mustahfizan yazılmıştır. Örneğin “Karye-i Topcu-oğlu, tabi-i Harala” isimli yerleşim biriminin gelirini; Yusuf veled-i Ali, Ahmed, Cafer veledan-ı Seydi Ali, Hacı Süleyman ve Muarraf bin Derviş olmak üzere 5 kişi tasarruf etmektedir. Tabloyu oluştururken aynı timara birden fazla yazılan mustahfizanları kendilerine ayrılan hisselerini belirtip münferit olarak yazmayı tercih ettik.

Şirmerd bin Abdullah	Mustahfizan	1k, 3ç	Şemseddin nam-1 diğer Çerkeslü	Abri/Malkara	Timar (müşterek)	1117
Mustafa bin Kabakulak	Mustahfizan	1k, 3ç	Şemseddin nam-1 diğer Çerkeslü	Abri/Malkara	Timar (müşterek)	1117
Burak	Mustahfizan	1k, 3ç	Saruhanlı	Harala/Malkara	Timar (müşterek)	1099
Hızır	Cerrah	1k, 3ç	Saruhanlı	Harala/Malkara	Timar (müşterek)	1099
Kasım-ı Siyah	Kethüda	1k, 3ç	Derzi Bayezıdı	Abri/Malkara	Timar	1585
Göriceli Mustafa	Merd-i Kal'a-i Gelibolu	3ç		Evreşil	Timar	1100
Haydar Fakih²⁰⁵	İmam				Der-nefs-i Gelibolu Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Hasan Fakih²⁰⁶	İmam				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Sofu Ali²⁰⁷	Mahzenci				Bağat rûsumu Gelirleri	1341

²⁰⁵ Burgoz-ı Gelibolu'nun (Burgaz kulesinin) imamıdır. BOA TT.d. 75; s.203.; Haydar Fakih'ten Mustafa bin Hamza'ya kadar 24 kişi sıralanmaktadır. Bu kişilerden 23'ü "hisse-i neferan 23, beher yek fi 1061" ifadesiyle 1061 akçe maaş aldıkları belirtilmektedir. Mahzenci olduğu ifade edilen Sofu Ali ise 1341 akçe maaş almaktadır. Bu kişilerin gelirleri, Gelibolu şehrinin resm-i bağat vergi kaleminden karşılanmaktadır. "Bağat, der-nefs-i şehri Gelibolu, rûsumun Gelibolu Kalası mustahfızanlarına virürler. (...) Bağat ve zeminha-i hassa der-daire-i nefsi-i Gelibolu ki şimdiye değin at gemileri reisleri tasarrufunda idi. Şimdi Kala-i Gelibolu mustahfızları tasarruf ider." BOA TT.d. 75; s.203-204.

²⁰⁶ Timar-ı Hasan Fakih, imam-ı kal'a-i Gelibolu" BOA TT.d. 75; s.203.

²⁰⁷ Gelibolu Kalesi mahzenine hizmet eder. Aynı zamanda Burgoz Kulesi'nin kethüdası olan Sofu Ali, "bağatdan ve gayriden sair müşterekleri ile 'ale's-seva mutasarrıf olduğu

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

Mustafa	Muze-duzi ²⁰⁸				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Ahmed	Taşçı				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Hacı İskender	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Hızır-ı Siyah bin Abdullah	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Hacı İlyas bin Hızır	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Saruca bin Abdullah	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Ahmed bin Abri	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Veli	Sumay ²⁰⁹				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Abdi	Nakarazen ²¹⁰				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Hamza	Tabbal ²¹¹				Bağat rûsumu Gelirleri	1061

hissesi üzerine kethüdalık hizmeti mukabelesinde mukata'a-i mezkureye müstakil mutasarrıftır.” BOA TT.d. 75; s.203-204.

²⁰⁸ Muze-duzi: çizmecilik, bkz. İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2011, s.1150.

²⁰⁹ Sumay; Zurnacı, bkz. İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2011, s.1535.

²¹⁰ Nakarazen; Davul benzeri bir tür eski çalgı, dümbelek çalan kimse, bkz. İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2011, s.1257.

²¹¹ Tabbal; Davulcu, bkz. İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2011, s.1598.

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

Mustafa	Berber				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Divane	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Ahmed bin Çengi Yusuf	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Yusuf bin Ali	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Mehmed bin İskender	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Doğancı Hamza	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Ali bin Seydi Ali	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Bosna Yusuf	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Bali bin Abdullah	Kürekçi				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Gürz Hamza	Merd-i Kal'a-i Gelibolu				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Mustafa bin Hamza	Hayyat ²¹²				Bağat rûsumu Gelirleri	1061
Abdi bin Yusuf	Merd-i Kal'a-i Gelibolu	2k	Bıyıklı Bahşı ve Tatar Bahşı nam-ı diğer Gölcük	Evreşil/Gelibolu	Timar	1100

²¹² Hayyat: Terzi, Dikici, bkz. İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2011, s.607.

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

Hızır Bali bin Balaban Subaşı	Merd-i Kal'a-i Gelibolu	2k	Bıyıklu Bahşı ve Tatar Bahşı nam-ı diğer Gölcük	Evreşil/Gelibolu	Timar	1100
--------------------------------------	-------------------------	----	---	------------------	-------	------

EK 4: 1530'da Gelibolu Kalesi'ne Hizmet Eden Mustahfizan ve Bazı Personel²¹³.

Kale Personelinin Adı	Vazifesi	Tasarruf Ettiği Karye, Çiftlik, Piyade Sayısı	Tasarruf Ettiği Karye Adı	Bağlı Olduğu Nahiye/Kaza	Nevi	Hasıl
Mehmed bin Musa²¹⁴	Dizdar	2k, 3ç,	Balluca Mesud ve Kadı	Harala/Malkara	Timar	17.226
Bayezid	Kethüda	1k, 3ç	Hereke	Abri/Malkara	Timar	4916
İsa Bali	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k, 4ç	Hereke	Abri/Malkara	Timar (müştere k)	1472
Ali	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k, 4ç	Hereke	Abri/Malkara	Timar (müştere k)	1472
Muharrem	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k, 4ç	Hereke	Abri/Malkara	Timar (müştere k)	1472
İsa bin Şirmerd	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k, 1ç	Şemseddin nam-ı diğer Çerkeslü ve Çokallu	Abri/Malkara, Eceovası/Gelibolu	Timar	2234
Veli	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k, 1m, 1ç	Şemseddin nam-ı diğer Çerkeslü	Abri/Malkara	Timar	1117

²¹³ BOA TT.d. 434; vr.157b-163a.

²¹⁴ Bazı mülk arazi ve "Asiyabha-i Badi Gelibolu (Gelibolu değirmen vergisi)" dizdarın gelirine eklenmektedir. (BOA TT.d. 434; vr.158b.)

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

Abdi	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k, 1m, 1ç	Bazarlu Beğ nam-ı diğer Batacık	Malkara (merkez)	Timar	1114
Hızır Karaca	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k, 4ç	Saruhanlı	Harala/Malkara	Timar	1139
Yusuf²¹⁵	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k	Topcu-oğlu	Harala/Malkara	Timar (müştere k)	1107
Mehmed	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k	Topcu-oğlu	Harala/Malkara	Timar (müştere k)	1107
Ahmed	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k	Topcu-oğlu	Harala/Malkara	Timar (müştere k)	553,5
Cafer	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k	Topcu-oğlu	Harala/Malkara	Timar (müştere k)	553,5
Ahmed	Kethüda (Bergoz'da)				Mukataa	1061
Abdülhalil	Gelibolu Kalesi İmamı				Mukataa	1061
Veli Fakih	İmam (Bergoz Kulesi'nde)				Mukataa	1061
Divane	Gelibolu Kalesi Katibi				Mukataa	1566

²¹⁵ Yusuf, Mehmed, Ahmed ve Cafer, Harala Nahiyesi'ne tabi bulunan "Topcu-oğlu" karyesindeki "yağcıyan" taifesinin öşr ve rüsumundan istifade ederler. BOA TT.d. 434; vr.161a. ; Nitekim kanunnamede; yağcıyan, küreciyan, ellici "yaya ve müsellemler köylerinden gayri serbest olmayan timarlardan vaki' olan cürmün nısfı sancak beyinin ve nısfı sahib-i timarındır. Ve resm-i arus ve tapu-i zemin sahib-i timara mahsusdur, sancakbeyi canibinden dahl olunmaz. Zeamet ve arpalıklar ve çeribaşılık ve çavuş timarı ve dizdarlar timarı serbest üzere zabt ve tasarruf olunur. Bu timarların cürmüne ve cinayetine ve resm-i arusuna, kul ve cariye muştuluğuna ve sair bad-ı hevasına sancak subaşıları ve âdemleri dahl itmezler" kaydı bulunmaktadır. BOA TT.d. 434; vr.3b.

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

Mustafa Görücelü	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k, 1m, 1ç	Yaycılı ve Hamzalı	Evreşil/Gelibolu	Timar (müştere k)	1097
Piri bin Şeyh Ahmed	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	1k, 1m, 2ç	Yaycılı ve Hamzalı	Evreşil/Gelibolu	Timar (müştere k)	1097
Mustafa Çerağ	Merdan-ı Kal'a-i Gelibolu	2k, 8p, 2ç	Yenice, Mürsellü	Evreşil/Gelibolu	Timar	1136

EK 5: 1570'de Gelibolu Kalesi'ne Hizmet Eden Mustahfizan²¹⁶.

Kale Personelini n Adı	Vazifesi	Tasarruf Ettiği Karye, Çiftlik, Piyade Sayısı	Tasarruf Ettiği Karye Adı	Bağlı Olduğu Nahiye/Kaza	Nevi	Hasıl ı
Yusuf	Dizdar	3k	Balluca Mesud, Kadı, Müstecab	Abri ve Harala (Malkara)	Timar	9053
Mehmed ve İsa	Merdan-ı Kala-i Gelibolu	1k, 2ç	Mehmedci, Küçük Hasan	Harala/Malkara	Timar (ber-vech-i iştirak)	2887
Hasan ve Yunus	Merdan-ı Kala-i Gelibolu	4ç	Karye-i Ahmed veled-i Doğan	Harala/Malkara	Timar (ber-vech-i iştirak)	3722
Mehmed	Merdan-ı Kala-i Gelibolu	3ç	Tatarlar, Karaca-oğlu (nam-ı diğer Küçük), Balluca	Abri/Malkara	Timar	2900
Hacı Şaban	Ser-Bölük merdan-	4ç	Karye-i Hamza	Abri/Malkara	Timar	1400

²¹⁶ BOA TT.d. 490; s. 248-252., 275-276., 280-282.; Ayrıca Yusuf Dizdar Vakfı için “*Vakf-ı Mescid-i Yusuf Dizdar*” bkz. BOA TT.d. 490; s.1.,

Sekili, A. (2025). Bir Kale, Bir Hinterland: XV. Yüzyılın Son Çeyreğinden XVI. Yüzyılın Ortalarına Gelibolu Kalesi ile Malkara Kazası Arasındaki Ekonomik ve İdari Bağ. ANKARAD, 6(2), 457-524.

	ı Kala-i Gelibol u		veled-i Saruca			
Ali veled-i Adem	Merdan -ı Kala-i Gelibol u	1m	Karye-i Abri nam- ı diğer Germiyan	Abri/Malkara	Timar	950
Haydar	Kethüd a	6ç			Timar	1500